

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

I.- VII. YÜZYILLAR ARASINDA ROMA- PERS MÜCADELELERİ

Hazırlayan
Fatma KABADAĞ

Danışman
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK

MANİSA
2006

ÖNSÖZ

Pers ve Roma İmparatorlukları, çağlarının iki süper gücü olarak tanımlanabilirler. Bu iki devletin gerek siyasal anlamda, gerekse ekonomik ve coğrafi anlamda birbirlerine üstünlük kurma çabaları yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Bu sebeple doğu dünyasını derinden etkileyen Pers ve Roma İmparatorluklarının birbirleriyle olan ilişkilerini, özellikle de savaşlarını yüksek lisans tezi olarak ele almayı düşündük.

Çalışmamız Ortaçağ Tarih'i itibarıyla bölünmeye müsait olmadığından I. yüzyıldan başlamayı ve Pers İmparatorluğunun devamı olan Sasani İmparatorluğunun Müslüman Araplar tarafından yıkıldığı 642 yılına kadar yani VII. Yüzyıla kadar ele almayı uygun bulduk.

Bu genel çerçeve içinde tezimizi bir giriş ve iki bölüm halinde hazırladık. Girişte bu tezi hazırlarken istifade ettiğimiz kaynaklar ve araştırma eserler hakkında çalışmamızı ilgilendirdiği kadarıyla bilgi verdik.

Birinci bölümde savaşların yoğun olduğu birinci yüzyıldan beşinci yüzyıla kadar olan Roma –Pers mücadelelerini ele aldık.

İkinci bölümde ise, savaşların nispeten durulduğu beşinci yüzyıla, Pers İmparatorluğunun devamı olan Sasani İmparatorluğunun yıkılmasına kadar geçen süre itibarıyla altıncı ve yedinci yüzyılın ortalarına kadar geçen sürede iki imparatorluğun arasındaki mücadelelere yer verdik.

Bu çalışmamızda bizi destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Mehmet Çelik Bey'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

FATMA KABADAĞ

MANİSA 2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
Roma İmparatorluğu Tarihçesi	1
Part- Sasani Hanedanlıkları Tarihçesi	5
Roma'nın Hıristiyanlaşması	7
İran ve Zerdüştlük	8
I. BÖLÜM	10
I. ve IV. Yüzyıllar Arasında Roma Pers Mücadeleleri	10
1- I. ve II. Yüzyıllar	10
Augustos ve Flavianus Hanedanlıkları	10
Trajan ve Ermenistan	11
Severus'un Doğu Politikası (M.S. 194-197)	12
Artabanus ve Volagases, Part'ın Son Kralları	13
Caracalla'nın Hainliği	13
2- III. Yüzyıl	14
Erdeşir ve Sasani Hanedanlığının Kuruluşu	14
Erdeşir ve Severus Aleksander	15
I. Şapur'un İmparator olması (M.S. 240)	16
Ermenistan ve Hatra'nın İsyanı (M.S. 240)	17
Roma ile İlk Savaş (M.S. 241-244)	17
Valerianus'un İmparatorluğu (M.S. 253-263)	18
Roma İmparatorunun Tayin Edilmesi ve Roma ile Mücadelelerin Devam Etmesi	19
Şapur'un Ölümü	20
Hormisdas ve II. Behram (M.S. 271-275)	20
II. Behram ve Carus Dönemleri	21
Narses ve Diokletianus Dönemleri	22
3-IV. Yüzyıl	24
II.Şapur (M.S. 309-337)	24

Hıristiyanlara Yapılan Zulüm	26
Roma ile İkinci Savaş ve Konstantius'un Ölümü (M.S 359-361)	27
Julianus'un Tahta Geçişi ve Pers İle Savaşı	28
Nisibis ve Beş Eyaletin Şapur'a İade Edilmesi (M.S. 363)	32
II. BÖLÜM	34
V. ve VII Yüzyıllar Arasında Roma Pers Mücadeleleri	34
1- V. Yüzyıl	34
II. Erdeşir (M.S. 379-383), III. Şapur (M.S. 383-388) ve	
IV. Behram (M.S. 388-399)	34
Yezdigirid Dönemi (M.S. 399-420)	35
Yezdigirid'in Hıristiyanlara Uyguladığı Politika	35
Behram Gur'un Hükümdarlığı ve Roma'yla Mücadelesi (M.S. 420-421)	36
II. Yezdigirid Dönemi (M.S. 440)	36
Hormisdas'ın Tahtı Zorla Alması (457) ve Firuz'un Hükümeti	
Devirmesi (459)	36
Pers'teki Hıristiyanların Doktrin Konusunda Anlaşmazlığa Düşmeleri	37
2- VI. Yüzyıl	37
Kavad'ın Hükümdar Oluşu (M.S.487) ve Roma'yla Savaşı	
(M.S. 503-531)	38
Kavad'ın Hükümdarlığı'nın Önemi	40
Roma İle Barış Yapılması (M.S. 533)	40
Hüsrev Nuşirevan'ın Antakya'yı Kuşatması ve Yağmalaması (M.S. 540)	41
3- VII. Yüzyıl	44
Hüsrev ve Heraklius'un Mücadeleleri	44
SONUÇ	49
BİBLİYOGRAFYA	51
EKLER	54

GİRİŞ

Roma İmparatorluğu Tarihçesi

Uygarlık tarihinin en büyük ve güçlü devletlerinden biri olan Roma İmparatorluğu, M.Ö. 753 yılında kurulmuştur. Roma İmparatorluğu yaklaşık 2206 sene varlığını sürdürmeyi başarmıştır. İlk zamanlar krallıkla yönetilirken (M.Ö. 753-510), daha sonra krallık yıkılarak Cumhuriyet dönemi (M.Ö.510- M.S.27) başlamıştır. M.Ö. 44 yılında Caesar'ın (Sezar) cumhuriyeti yıkacağından korkan bazı soylular, onu öldürdüler. Bundan sonra, bir süre ülkede iç karışıklıklar devam etti ve M.Ö. 27-30 yıllarında Sezar'ın yeğeni Oktavianus, devletin yönetimini ele geçirerek, ülkeyi düzene soktu. Böylece imparatorluk dönemi başlamış olmaktadır (M.Ö. 27 – M.S. 476). Ülke 395 yılına kadar tek hükümdar tarafından yönetildi. Theodosius, Roma İmparatorluğunu bir merkezden yönetmenin zorlaştığını anlayarak, imparatorluğu iki oğlu arasında paylaştırdı. Böylece imparatorluk bir daha birleşmemek üzere ikiye ayrıldı.¹ Batı roma İmparatorluğu 476'da Germen kavimlerinin saldırılarıyla yıkılırken, Doğu Roma İmparatorluğu Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla 1453 yılında ortadan kalkmıştır.

Yaklaşık iki yüz yıl boyunca Roma İmparatorluğu, Augustos (Octavionus) tarafından konulan ilkelere göre yönetildi. Augustos ailesine bağlı olanlar sırayla imparator olmaktadır. 69 – 96 yılları arasında Flavianus ailesi yönetimi ele geçirdi ve sırayla Vespasianus, Titus, Domitianus imparator oldular. Bundan sonra Nerva, Traianus, Hadrianus, Antonius ve Marcus Aurelius hükümdarlık yaptılar. Beş Antonius dönemi olarak tarihe geçen bu yıllarda, orduda yeni yapılanmalar gerçekleşti. Sürekli hale gelen ordu, eyaletlerdeki Roma yurttaşlarından oluşan lejyonerleri ve yurttaş olmayanlar arasında toplanan yardımcı birlikleri kapsamaktaydı. Bu birlikler genellikle sınır boylarında, çok esnek bir savunma sistemiyle (limes) birbirine bağlanan sabit ordugâhlarda konaklıyorlardı. Kentin disiplini ve imparatorun korunması için Roma kentinde konaklayan birlikler dışında imparatorluk içinde hemen hemen askeri birlik yoktu.

¹ Niyazi Akşit, *Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, Cilt 2, Serhat Yayınevi, 2004, s. 252-254.

Eski Resmi Roma dini, paganizm, Geç İmparatorluk döneminde çökmeye başladı. İlk önce Yunanlılardan alınan felsefe sistemleri, din üzerinde etkili olurken, daha sonra Kybele, Attis, Osiris, Mithra vb. tapmalar gibi doğu tapmaları yaygınlık kazandı.

II. yüzyılda örgütlenen Hıristiyanlık, toplumun bütün kesimleri üzerinde etkisini gösteriyordu. Ancak bu dini benimseyenler resmi tanrılara kurban sunmayı kabul etmedikleri ve böylece Roma cemaatinden ayrıldıkları için Hıristiyanlık, çok geçmeden imparatorluk iktidarının düşmanlığına uğradı.

Bu dönemin sonlarına doğru ülke, kendi sınırlarını güçlkle savunabilecek duruma geldi. Geç imparatorluk dönemi Commodus'un ölümünden (192) Diocletionus'un tahta çıkışına (284) kadar süren bir bunalımla başladı.

Severus ailesinden olan Septimus Severus'un imparator oluşuyla düzen sağlandı. İmparatorluk da Severus ailesine geçmiş oldu. Bu dönemde Partlar Mezopotamya'dan uzaklaştırılarak, doğu yeniden Roma'nın eline geçti (199-200). 235'te Severus Aleksander'in öldürülmesiyle, Severuslar hanedanı son buldu.

Aurelianus döneminde imparatorluğun birliği tekrar kurulana kadar (274), karışıklıklar devam etti. Romalılar, özellikle Sasaniler karşısında yenilgiye uğradı ve imparator Valerianus, I. Şapur'a tutsak düştü. (260). Gallianus ise imparatorluğun sınırlarını akınlara karşı güçlkle korumaya çalıştı. (260-268).²

III. yüzyıldan başlayarak batıda Roma'nın savaşları oldukça hız kazandı ve bu savaşlar Roma'nın saldırcılara boyun eğmesiyle sonuçlandı. Savaş, yöneticilerin çaresizliği, veba, yoksulluk, yasadızlık, şiddet – bütün bunlar – olağan yaşamı bozmaktaydı. Roma İmparatorluk için ekonomik önlemlerinden dolayı, doğu eyaletleriyle git gide daha çok ilgilenmeye başladı. Devletin yeniden düzenlenmesi gereği, kaçınılmaz oldu.³ Ayrıca imparatorluk, bütün yönlerde doğal sınırlarına ulaşmış ve merkeziyetçi bir yönetimle yönetilemeyecek kadar genişlemişti. Bu yüzden Diokletianus (284-305), saltanatının ikinci yılında komutanı Maximianus'u batıda yapılacak savaşlar için "Sezar" unvanıyla görevlendirmişti. Başarılarından dolayı daha sonra Maximianus'a Augustus unvanını vererek, batının yönetimini ona bırakırken, Diokletianus'ta doğunun yönetimini almıştı. Böylece diarkhi (ikili yönetim) şekli benimsenmiş olmaktaydı. (286). 290 – 291 yıllarında iki Augustus, saptadıkları program

² Büyük Larousse Ansiklopedisi, Cilt16, Gelişim Yayınları, 1986, s. 9875-9876.

³ G.L. Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, Çeviren Mete Tuncay, Göçebe Yayınları, 1997, s. 7-9.

gereğince askeri ve sivil yönetimi de ayırmışlardır. 293 yılında imparatorluk sınırları, yeniden tehdit edilince Diokletianus, bu kez diarkhi'den tetrakhi'ye (dörtlü yönetime) geçmeyi uygun buldu. Buna göre her Augustus'a yardımcı olarak birer Sezar seçilecekti. Bunlardan Maximianus Milano'da Konstantius'u, Diokletianus'ta Nikomedia (İzmit) yakınında Galerius'u kendisine Sezar olarak seçti. Böylece imparatorluk iki Augustus'a bağlı iki Sezar, yani dört kişi tarafından yönetilmeye başlandı.

Diokletianus zamanında Doğu'da Sasanilerle mücadele devam etmiş, kazanılan zaferler sonunda Roma imparatorluğunun sınırları, Tigris'ten (Dicle Irmağı) Kafkaslar'a kadar olan toprakların alınmasıyla genişlemiştir. Bu sınırlar o zamana kadar Roma'nın doğuda sahip olduğu en geniş sınırdır.

M.S. 305 yılında Diokletianus ve Maximianus Augustusluk'tan çekilerek Sezar'ların Augustus olmalarını sağlamışlardır. Batıda Kontantius Augustus olurken kendisine Sezar olarak Severus'u, Doğu'da ise Augustus Galerius da Maximianus Daia'yı seçmişti.⁴ İlk döneleri sorunsuz geçen tetrarkhi döneminde daha sonra çekişmeler başlamış ve Konstantinus iktidarı ele geçirmiştir. 324 yılına kadar iktidar kavgaları devam etmiş ve bu tarihte Konstantinus, Licinius'u yenerek tek başına imparator olmuştur. Böylece tetrarkhi dönemi sona ermiştir.⁵

Konstantinus, imparatorluğun merkezini yeniden inşa ettirdiği İstanbul'a taşıyarak, Roma imparatorluğunun ağırlık merkezinin doğuya kaymasını sağlamıştır. Şimdiye kadar gelişen Hıristiyanlığın imparatorlar tarafından bastırılması ve Hıristiyanların izlenerek öldürülmeleri politikası, bu dönemde son bulmuş ve yayınlanan Milano Fermanı (313) ile Hıristiyanlara özgürlük verilmiştir.

Konstantinus, askeri düzende yaptığı yenilikle önceden sadece sınır boylarında bulunan savaş kuvvetlerinin yanında devlet arazisi içinde hareketli yaya ve atlı birlikleri oluşturmuştur.⁶

Konstantinus, büyük çabalarla sağladığı devletin bütünlüğünü 337 yılında ölürken bıraktığı vasiyetname ile bizzat bozmuş ve imparatorluğu II. Konstantinus, Konstans ve Konstantius adlı üç oğlu arasında paylaşmıştır. Aradaki

⁴ Anadolu Uygarlıklar Ansiklopedisi, Cilt 2, Görsel Yayınlar, 1982, Doç. Dr. Mehmet Özsait, "Anadolu'da Roma Egemenliği", s. 345-346.

⁵ Meydan Larousse Ansiklopedisi, Cilt 16, s. 9877.

⁶ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul 1995, s. 230-231.

anlaşmazlıklardan sonra Konstantinus'un (340) ve Konstans'ın (350) ölmesiyle, imparatorluk tek başına Konstantius'a kaldı. (337 – 361, tek başına 350 - 361)⁷ Konstantius'un saltanat dönemi dini kaynaşmalar içinde geçti.

Daha sonra İmparator olan Theodosius döneminde, 381'de Hristiyanlık resmen devlet dini olarak ilan edildi. Ölümünden sonra imparatorluk iki oğlu Arkadios ve Honorios arasında Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrıldı.⁸ Bundan sonra Doğu ve Batı Roma hiçbir zaman birleşmedi.

395'te tahta çıkan Arkadios ile oğlu II. Theodosius (408 - 450) devirlerinde Hristiyanlığın kristolojik meseleleri başladı ve bundan sonra toplanan çeşitli konsillerle bu konuya açıklık getirilmeye çalışıldı.

II. Theodosius'un vasisi olmamasından dolayı Trak asıllı kumandan Markianos, 450 – 457 yılları arasında imparatorluk yaptı. Onu takiben Zenon (474- 491) ve Anastasius (491- 518) imparator oldu. Bundan sonra I. Justinianus'un (527- 565) imparator oluşu yeni bir dönemin başlangıcı oldu. İmparatorluğun yeniden eski sınırlarına kavuşturulması düşüncesi ile batıda savaşlar yapıldı. Batı ile uğraşılıyor olunması ise doğru sınırlarının güvenliği problemini beraberinde getirmekteydi. Bu sebeple İran ile haraç ödenerek uzun bir süre barış sağlandı.

II. Justinos'un tahta çıkması (565 – 578) barışçı politikanın bozulmasına neden olurken bundan sonra doğu bölgelerinde mücadele hep devam etmiştir.

Heraklius (610 – 641) Bizans tarihinin en güç döneminde imparator olmuştu. Onun zamanında sivil ve askeri idare bozulmuş, ekonomi çökmüştü. Doğu'da Sasanilerin akınları devleti oldukça yıpratmıştı. Heraklius gereken reformları yaparak, devleti eski gücüne ulaştırdı. İran etkisiz hale getirildi. (626) Ancak İslam fetihlerinin başlamasıyla Bizans'ın doğuda kazandığı başarılar, yerini toprakların kaybedilmesine bıraktı.⁹

⁷ Anadolu Uygarlıklar Ansiklopedisi, Cilt 3, Görsel Yayınlar, 1982, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız, "Bizans Tarihi", s.435.

⁸ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar – İlkçağ ve Asya - Afrika Devletleri*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1225,1990, s.423.

⁹ İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, s.231-233.

Part ve Sasani Hanedanlıkları Tarihçesi

Pers'in kuruluşu M.Ö.559 –530 yıllarına dayanır. Ahameniler'in ilk dönemleri ve ulusal hanedan hakkındaki bilgileri efsanelere dayanmaktadır. Diğer kaynaklardan edinilen bilgiler, pers krallarının sırasıyla Elam'ın, Asur'un ve Med'lerin egemenliği altında yaşadıklarını gösteriyor. 553'te Anzan (Parsada) kralı II Keyhüsrev, Med kralını yendi ve bölgeyi ele geçirdi.¹⁰

Uygurluğun merkezini oluşturan Ortadoğu'da Persler, önce imparatorluklarına kattıkları yerlerdeki halkın özgürlüklerine kavuşturulmasını ve geleneksel din ve hukuk sistemlerini uygulamalarını sağladılar. Fakat Keyhüsrev'in ardılları onun özgürlükçü politikasını terk ettiler. Bu durum Pers imparatorluğunun iki yüzyıl daha ayakta kalabilmesine neden oldu. M.Ö.330 yılında Büyük İskender'in saldırısıyla yıkıldı.¹¹ Pers hanedanına Ahamenişler denilmektedir.¹²

Bu tarihten yaklaşık 50 yıl sonra bölgede M.Ö. 250'ye doğru göçebe Part kabilelerinden birinin önderi olan Arsakes, Seleflüler'den ayrılarak bağımsızlığını ilan etti.¹³ Bugünkü kuzeydoğu İran ve güney Türkmenistan'la Afganistan'ın en kuzey batısını içine alan bölgede merkez Hekatampilos olmak üzere bir krallık kurmuştur. Part hanedanına verilen Arsaqîler (Fransızca Arsacides) adı, kurucuları olan ilk iki hükümdar dolayısıyla (I. Arsakes, II. Arsakes)¹⁴

Part hanedanlığı döneminde Roma ile mücadeleler başlamış, Mezopotamya bölgesinin hâkimiyeti başlıca sorunu teşkil etmiştir. M.Ö. 92'de Fırat sınır kabul edilmiş, daha sonra doğu Anadolu'nun egemenliği iki ülkeyi anlaşmazlığa düşürmüştür.¹⁵ Pers'te IV. Artaban'ı öldüren Erdeşir, 226'da kendini İran Şâhı ilan ederek, 228'de Part hanedanlığını tamamen ortadan kaldırmıştır.¹⁶

Yeni Kurulan İmparatorluğun merkezi, Bağdat'ın biraz güneyinde, Dicle'nin doğusunda ve batısında kurulan Medâin şehridir. Erdeşir, Sasani ailesine mensup

¹⁰ Büyük Larousse Ansiklopedisi, Cilt 15, s. 9297.

¹¹ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çeviren Alâddin Şenel, V Yayınları, Ankara 1989, s.55-57.

¹² Y. Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Cilt 3, s. 75.

¹³ Büyük Larousse Ansiklopedisi, Cilt 15, s. 9203.

¹⁴ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Cilt 3, s. 78-79.

¹⁵ Büyük Larousse Ansiklopedisi, Cilt 15, s. 9203-9204.

¹⁶ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Cilt 3 s. 80-81.

olduğundan kurulan imparatorluğun adı, Sasani imparatorluğu olmuştur ve Sasani ailesi M.S. 651'e kadar İran ve Mezopotamya tahtında kalmıştır.¹⁷

Erdeşir eski Ahamenilerin soyundan geldiğini iddia ederek kendisini Krallar Kralı ilan etmesiyle fetihçi bir politika izledi. Oğlu I. Şapur (241 - 272) , babasının fetih siyasetini sürdürdü. Onun döneminde devletin içindeki Helenistik yapılar ortadan kaldırılarak eski Pers gelenekleri canlandırılmaya başlanmıştır. Yerli halkın en eski inancı Mecusilik idi. Din tarihi kaynaklarına göre bu inanış, Eski İran'da ilk merhaleyi teşkil etmektedir. Daha sonra Eski İran'ın en büyük dini "Zoroastranizm" Zerdüş'ten tarafından kurulmuştur. Şapur'da Zerdüş'tün öğretilerini resmi din haline getirmiştir.¹⁸ Sarayın ve yönetimin resmi dili Pehlevice olarak kabul edilmiştir. Bu yeni İran, batı sınırları boyunca yaşayan birçok grup için Bizans yönetimine karşı tutarlı, güçlü ve cazip bir seçenektir. Bu nedenlerden dolayı İran ile Bizans arasında seçim yapmak zorunda kalan pek çok kişinin tercihi, İran'dan yana olmuştur.¹⁹

Bu dönemden sonra Roma ve İran hep karşı karşıya geldiler. Her iki devlet de kendi ırkının kültürünü ve inanç sistemini yaymak düşüncesiyle hareket etmekteydi. II. Behram (276 - 293) döneminde Romalılar, Mezopotamya'yı, batı ve kuzey batı İran'ı geri aldılar. Narses'i (293 - 302) yenen Romalılar, Gürcistan'a kadar girdiler. II. Şapur'un hükümdarlığı (310 - 379), bir saray kavgaları döneminden sonra, Romalılara karşı savaşlarla geçti. Daha sonra IV. Behram (388 - 2399) döneminde, sürekli bir çekişme konusu olan batı ve kuzeybatı İran (Suriye ve Irak bölgeleri)²⁰ sorunu, Romalılarla bir paylaşım sonucu çözüldü. I. Yezdigird'in (399 - 420) Hıristiyanlara hoşgörülü davranmasına karşılık V. Behram (420 - 438) Hıristiyanlara karşı sert tedbirler aldı. Ancak daha sonraları ibadet özgürlüğü sağlandı. II. Yezdigird (438 - 457), oğlu Firuz (459 - 484) ve Kavad (488 - 531) hükümdarlığın ana sorunu Akhunlar idi. I. Hüsrev (531 - 579) bu devleti yıkarak Roma'ya saldırdı ve Yemen'i egemenliği altına aldı. II. Hüsrev (591 - 628), bu yayılma siyasetini sürdürerek İstanbul yakınına ve Mısır'a kadar gitti. Ancak Roma imparatoru Heraklius, başarılı bir savunmayla İran

¹⁷ W. H. McNeill, *Dünya Tarihi*, s. 187.

¹⁸ Ahmet Kahraman, *Dinler Tarihi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1984, s. 73-76.

¹⁹ David Framkin, Zahi Hawass, Andrew Wheatcraft, *Başlangıçtan Bugüne Ortadoğu'da Tarih ve İnanç*, National Geographic Society, İletişim Yayıncılık, 2003, İkinci Bölüm, Andrew Wheatcraft 'Buğulu Aynada Suretler', s.63.

²⁰ Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt 2, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s.46.

tehlikesine karşı koydu. II. Hüsrev'den sonra imparatorluk gerilemeye başladı.²¹ III. Yezdigird zamanında, Sa'd b. Ebi Vakkas 637'deki Kadisiye savaşını kazandı. Takip eden 638 Calula ve 642 Nihavend savaşları da Müslüman tarafından kazanılınca Sâsâni hanedanlığı yıkılmış olmaktadır.²²

Roma'nın Hıristiyanlaşması

Roma imparatorluğu sınırları itibarıyla geniş bir coğrafya üzerinde bulunmaktaydı. Paganizm, Hıristiyanlık resmen kabul edilmeden önce resmi dindi. Ancak halkın diğer inanışlarına hoşgörülü ile bakılmaktaydı. Hıristiyanlığın ilk doğduğu yıllarda, Roma İmparatorluğu diğer dinler gibi bu yeni dine de hoşgörülle bakıyordu. Zira Hıristiyanlık, Yahudiliğin bir versiyonu, bu dinin reformasyonu şeklinde algılanmaktaydı. Hıristiyanlığın, St. Paul'un cemaate katılmasıyla hızla Kudüs dışında da yayılması ve evrensel bir din özelliği kazanmaya başlamasıyla, devlet Trajan (M.S. 98 - 117) döneminden başlamak suretiyle zaman zaman bu dine karşı sert tedbirler almıştır. Bu durum üç asır devam etmiştir.²³

Hıristiyanlık bu arada hızla yayılmaya devam ediyordu. Alınan sert tedbirler bunu engelleyemedi. Nitekim Konstantinus 313'de akıllıca bir politika izleyerek, Hıristiyan taraftarların karşısında durmak yerine, onları kendi safına çekmeye yani Roma devletinin dinin Hıristiyan olmasına karar verdi. Theodosius zamanında bu gerçekleşti, Hıristiyanlık resmen devlet dini oldu.²⁴

Ancak Hıristiyanlığı birleştirici olacağı düşüncesi, kristolojik tartışmaların çıkmasıyla insanları görüş farklılıklarına sürükleyerek gerçekleşmedi. Bu kristolojik tartışmaların çözümü için ilki Theodosius (379) döneminde olmak üzere konsiller toplandı. Ama toplanan konsillerin hiçbirinde ortak bir görüş etrafında toplanılmadı, aksine konsilin kararına uymaları bakımından diğer görüş sahipleri zorlandılar. Bu ise Doğu'daki Monofizit Antakya Kilisesi ile İstanbul Patrikliği arasında bazen kanlı çatışmaların yaşanmasına yol açtı ve buradaki halkın imparatorluğa küstürülmesine

²¹ Büyük Larousse Ansiklopedisi, Cilt 16, s.10201.

²² Y. Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, s. 82.

²³ Mehmet ÇELİK, *Bizans İmparatorluğunda Din – Devlet İlişkileri -I-*, Akademi Kitabevi, İzmir 1999, s.9.

²⁴ Ömer Rıza Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1947, s.278-279.

sebepler oldu. Anastasius zamanında bu durum telafi edilmeye çalışılsa da iki bölgedeki görüş ayrılıkları devam etti.²⁵

Romanın Hıristiyanlaşma sürecini, o dönem dünyası içinde incelediğimizde, bunun etkileşim sonunda zorunlu bir süreç olduğunu fark ederiz. Nitekim o dönemde İran, Zerdüş dinini yeniden düzenleyip resmi din haline getirmekle politik ve dini açıdan yeniden bir doğuş içine girmiştir. Çünkü yeni Pers krallığı dini temeller üstüne oturtulmuş kutsal bir krallıktır. Doğudan gelen bu üstün ve coşkulu etkiler dalgası Roma imparatorluğunu yıkamamış, yalnız onun şahsiyetini değiştirmiştir. Nitekim III. yüzyılda imparatorluğun düzelticisi niteliğini kazanmış olan imparator Aurelian, Suriye seferinden dönerken, kutsal krallık konusundaki Doğu düşüncesini de yanında getirmiş ve “fethedilemez güneşe tapınmayı” öngören bir güneş monoteizmi, Konstantin sarayının resmi dini olmuş ve onun Hıristiyanlığı kabul etmesinde hazırlayıcı bir etken olmuştur. Nitekim Hıristiyan imparatorluğu olan Bizans ile Yeni İran Zerdüş Sasani krallığı arasında büyük özdeşlikler görülmektedir. Çünkü Bizans’ta yenedünya dini olan Hıristiyanlığı temel almış kutsal bir krallık olmuştur.²⁶

İran ve Zerdüştlük

İran’ın eski dini Mecusiliktir. Daha sonra Zerdüş olan İran, III. Yüzyılda Mazdekçiliğin etkisi altında kalmış olmakla birlikte, resmi din hep Zerdüş’ün öğretileri olmuştur. İran’da Zerdüş öğretilerinin kabul edilmesinde coğrafi özellikler de etkili olmuştur. Çünkü her ülkenin veya bölgenin dini, üzerinde bulunduğu topraklardan bir iz taşır. Mesela İndus vadisinin bol verimli topraklarının dini kolaylık sağlayan bir din olurken; sıcaklığın son derece fazla olduğu Ganj vadisinde ise din, ümitsizlikten başka bir şey olamazdı. İran’ın sarp yaylaları ise, cesaret ve mücadele ruhunu uyandıran bir dine ihtiyaç duymaktaydı. Çünkü İran, sonu gelmeyen bir mücadele yurdu idi. İran bir tezatlar ülkesi olduğu için (sıcak çölleri çevreleyen karlı dağlar) Zerdüş dini de bu tezatları yansıtmaktaydı.

Zerdüştlük dinine göre dünya, iyi ile kötünün üstünlük mücadelesine sahne etmekteydi. Bu din, Akıllı ruh olan Ahuramazda ile ona karşı olan Angra Mainyu’nun (yalan şeytanı) mücadelesi temeline kurulmuştur. İnsanlar ise bu iki gruptan birini

²⁵ M. Çelik, *Bizans İmparatorluğunda Din Devlet İlişkileri -1-*, s. 43-45.

²⁶ Christopher Dawson, *Batının Oluşumu*, Çeviren Dinç Tayanç, Dergâh Yayınları, 1999 s.114-115.

tutarak, bu konuda hareket etmeliydiler ki bu da İnan halkının hep atak, hareketli olmasını sağlamaktaydı.²⁷

²⁷ Ö. Rıza Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, s.198-199.

I. BÖLÜM

I. ve IV. YÜZYILLAR ARASINDA ROMA PERS MÜCADELELERİ

Verimli Mezopotamya ovası insanlık var olduğundan beri, sahip olunmak istenilen bir bölge olma özelliğini hiç kaybetmemiştir. Nitekim tezimizin konusunu oluşturan Roma ve Pers savaşları da, bu bölgenin hâkimiyeti için yapılan mücadelelerdir. Mezopotamya Roma'nın doğu sınırını, Pers'in ise batı sınırını oluşturmaktaydı. Bu yüzden incelediğimiz I. ve VIII. Yüzyıllar arasında bölgede savaş hiç eksik olmamıştır.

1- I. ve II. YÜZYILLAR

Augustus ve Flavianus Hanedanlıkları

Augustus hanedanlığı döneminden Tiberius'un imparatorluğu zamanında, Part kralı III. Artabanus, Ermenistan kralının ölümü üzerine, burayı istila etmiş, kendi oğullarından birini Ermenistan'a kral yapmıştır. Hatta Roma eyaleti Kapadokya'yı bile istila etmiştir. Tiberius'a bir mektup göndererek, Keyhüsrev zamanında Perslere ait olan Küçük Asya'nın kendisine verilmesini istemiştir. Roma'nın gönderdiği kuvvetler başarı sağlayamayınca, Partlar kuvvetli durumlarını korumuş oldular.

III. Aratabanus'un 38 yılındaki ölümüyle Part krallığında iç savaş başladı. Romalılar bu durumdan faydalanmayı bilmişlerdir. Ancak 51'de Vologases, Part kralı olunca kaybedilen toprakları geri alarak, 52'de de Ermenistan'a egemen oldu. Kardeşi Tiridates'i kral yaptı. Bu dönemde Roma'da imparator Caligula idi.

55 yılında imparator Nera, Part üzerine yürümek amacıyla, komutanı Domitius Corbuloyu görevlendirdi. Vasal krallıklardan da (Pontos, Kommogene gibi) yardım alınarak ordu toplandı. Ancak bu ordunun henüz yeterince güce ve disipline sahip olmaması, Corbulo'yu barış isteyen Part kralının önerisini kabul eder görünmesine

neden oldu. Bu arada hazırlıklarını tamamlayarak 57-59 yılları arasında Ermenistan'ı tamamen ele geçirdi ve vasal krallık yaparak 5. Tigranes'i kral olarak atadı.

Fakat Tigranes kısa bir süre sonra Part topraklarına saldırdı. Partlar tarafından yenilince, Roma ordusuyla bir defa daha bu bölgede Partlar karşılaştılar. 62 yılında Part ordusu başarılı olmuş bundan sonra Roma ile barış yapılmıştır. 65 yılında Tiridates tekrar Ermenistan krallığına atanmıştır. Yarım yüzyıl sürecek barış anlaşmasıyla Euphrates'in (Fırat) doğusu Partlara bırakılmıştır.²⁸

Trajan ve Ermenistan

Trajan'ın doğu kampanyası, Ermenistan'ın güvenliğini sağlamanın yanında ün ve şeref arzusunu tatmin etmek üzerine kurulmuştur.²⁹ Bu doğrultuda Trajan 114'te askeri hazırlıklarını tamamlayarak sefere çıktı. Bu sefer tarihte önemli bir yer kazanmıştır.³⁰ Kış Antakya'da geçirdi.³¹ Bu arada Osroes (M.S. 106 - 129), Trajan'a zengin hediyelerini sunmakla görevli bir elçi gönderdi. Elçi, Exedores'in tahttan indirildiğini, krallarının boş kalan Ermenistan tahtına Parthamasiris'i atamak istediğini belirtti. Bunun için Trajan'ın onayını da almak istediklerini de ekledi. Bu istekler, Trajan için kabul edilebilir nitelikteydi. Ancak o, BüyükAleksander'i kendisine örnek aldığından hediyeleri reddetti. Suriye'ye girdi. Bu ise savaşın başlamasına neden oldu. 115'te Trajan, önce Euphrates'i geçti sonra da Ermenistan'a girdi. Ermenistan'ı alarak, Roma'nın bir eyaleti haline getirdi.³²

Trajan Ermenistan'dan Sonra Nisibis ve Batnae'yi istila etti 116'da önce Tigris, daha sonra Hatra, Seleucia ve Ktesiphon'u aldı. Kayda değer bir direnişle karşılaşmadan buraları Roma topraklarına kattı. Romalıların daha önce ulaşamadıkları Pers Körfezine kadar ilerledi. Bu başarıları ile "Parthicus" unvanı kazandı.³³

117'de Trajan'ın ölmesiyle, daha önce evlat edinmek suretiyle imparator olmasını istediği Hadrian, Roma tahtına oturdu. Hadrian'da Trajan'ın politikasını

²⁸ M. Özseit, *Anadolu'da Roma Egemenliği*, s.331-333.

²⁹ Steven K.Ross, *Roman Edessa*, London and Newyork, s.30-31.

³⁰ P.M. Sykes, *A History of Persia*, volume1, Macmillon and Company, London 1958, s.380.

³¹ Ross, *Roman Edessa*, s.381.

³² Sykes, *A History of Persia*, s.381.

³³ Ross, *Roman Edessa*, s.32.

devam ettirdi. Ermenistan'ın Part ile gerginliği arttıracaklarını bildiğinden, burayı Roma'ya bağlı vasal bir krallık yaparken yönetimini Part kralına bırakmıştır.³⁴

Severus'un Doğu Politikası (M.S. 194 - 197)

III. Volagases 191 yılında öldü. Ondan sonra Part tahtına IV. Volagases diye bilinen bir prens geçmiştir. Roma'da Pertinax'ın ölümünden sonra Suriye bölgesinde Pescinnius Niger, orduları tarafından imparator ilan edildi. Volagases, Pescinnius Niger'in imparatorluğunu tanımış göründü ve bir grup Part birliğini Niger'e yolladı. Ancak Roma'dan gelen haberlerle Septimus Severus'un İmparator olduğunu öğrenen, Volagases ihtiyatlı bir şekilde beklemeye başladı. Fakat aynı zamanda tipik doğu tutarsızlığı göstererek, vasal krallık olan Hatra'ya en seçkin askerlerini Suriye'nin yardımına göndermesi için izin verdi.

Severus, Niger'i yenerek imparatorluğunu ilan edince, Roma'nın üstünlüğünü yeniden kazanması için çalıştı. Orduya özel önem verdi ve titizlikle ordunun gelişmesini sağladı. Tigris'e ordularını yolladı ve Adiabane'ye boyun eğdirdi. Volagases ise vasal kralının bu durumu karşısında hiçbir yardımda bulunmadı. Fakat 196'da Severus'un bölgeye gelmesiyle, Volagases Romalıları Adiabene garnizonundan çıkardı. Mezopotamya'da, sadece Nisibis bu saldırılara dayanabildi.

Severus, imparatorlukla ilgili bir takım karışıklıkları çözmek için geri döndü. 197'de tekrar Suriye'ye geldi. Ermenistan'ı itaat altına aldı. Severus, daha önce Trajan'ın da yaptığı gibi, ordunun ihtiyaçlarını taşıyacak bir filo hazırlattı ve Euphrates'in aşağısına doğru ilerledi. Tigris'i geçti ve eski bir kanaldan faydalanarak Seleucia'yı aldı. Volagases, Ktesifon için direndiyse de başarılı olamadı. Bundan birkaç yıl sonra Roma ordusu, Part başkentini yağmaladı. Ancak buranın kuşatılmasının zorluğu karşısında Roma imparatoru bir kez daha geri çekilmek zorunda kaldı. Severus'ta Trajan gibi, güçlü kale duvarları ve Hatra garnizonunun kahramanca savunması karşısında başarısız oldu. Aslında kale duvarlarında ilk gedik açıldığında hücum etseydi, şehir alınabilirdi. Hatra'nın kuşatılmasındaki kadar Roma ordusu hiç bu kadar bezmemişti. Bu olayın sonuçları oldukça önemlidir. Roma, Adiabene'yi müsadere

³⁴ M. Özsait, *Anadolu'da Roma Egemenliği*, s.382-383.

etti ve bu andan itibaren Roma imparatorluğuna dâhil edildi. Part bu durum karşısında hiçbir tepkide bulunmadı, vasal krallığın sonunun yaklaşmasını izlemekle yetindi.³⁵

Artabanus ve Volagases, Part'ın Son Kralları

IV. Volagases'in M.S. 208-9'da ölümünden sonra, iki oğlu (Artabanus, Volagases) arasında taht mücadelesi oldu. İlk önce Volagases'in başarılı olması üzerine güçlerini birleştirdiler ve imparatorluğu ikiye böldüler. Artabanus batıyı yönetecek, abisi ise Babylonia'dan sorumlu olacaktı. Part'ta ki bu iç karışıklık ise Severus'tan sonra imparator olan Caracalla'nın işine yaradı. (211)³⁶

Caracalla'nın Hainliği

Caracalla, Part'taki hanedan çekişmelerinde, ilk önce Volagases'i tanıdı fakat bu arada Artabanus'la görüşmeleri sürdürdü. Değerli hediyelerle birlikte elçiler gönderdi ve Part prenseslerinden biriyle evlenmek talebini ilettili. Böyle bir olayla, Roma ve Part'ın aile birliğini sağlayacağını ve iki imparatorluğun birleşerek dünyaya hâkim olmak suretiyle diğer güçleri yenebileceklerini söyledi. Artabanus, Caracalla'nın Edessa kralını hainlikle tuzağa düşürdüğünü ve aynı şeyi Ermenistan kralı için de uyguladığının farkına vardı. Bu nedenle kendisi içinde aynı hainliğin planlandığından korkan Artabanus, kaçamak bir cevap gönderdi. İkinci bir elçi her nasılsa Artabanus'u imparatorun samimiyetine inandırmayı başardı ve Caracalla'ya prensesi olması için yazdı. Caracalla, ev sahibine saldırdı. Bu durumda Partlar dezavantajlı bir konumdaydılar. Artabanus ancak kaçarak canını kurtarabildi. Ordusu katliamdan geçirildi, bölge yağmalandı.³⁷ Amacı Mezopotamya'daki tüm şehirleri Roma eyalet sistemine dâhil etmek³⁸ olan Caracalla, bu başarısının keyfini uzun süre yaşayamadı. 217'de öldürüldü.³⁹

³⁵ Sykes, *A History of Persia*, s.324-385.

³⁶ Sykes, *A History of Persia*, s. 385.

³⁷ Sykes, *A History of Persia*, s. 385- 386.

³⁸ F. Miller, *The Roman Near East 31 B.C.- A.D. 337*, London 1993.

³⁹ D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the Third Century a for Christ*, Newjersey 1950, s. 686.

Bundan sonra Roma ordusunda birlik ve beraberlik bozuldu. Artabanus da tekrar gücünü toplayarak Caracalla'nın ardılı Macrinus'un elçileriyle görüşti. Artabanus, Mezopotamya'nın iadesi ve tazminat ödenmesi konusunda ısrarlı davranınca iki ordu Nisibis yakınlarında karşılaştı. Romalılar, öldürücü oklar altında zırhlı mızraklıların saldırılarıyla yıpratıldı ve geri çekilmek zorunda kaldılar. Savaşın ikinci gününde iki tarafta kesin bir sonuç alamadı. Üçüncü günde, Romalılar bozguna uğratıldı. Her iki tarafta mücadeleden yorulmuş ve ağır kayıplar vermişti. Roma 1.750.000 ^ ödeyerek barış yapmak zorunda kaldı. Bazı Part eyaletleri de Roma'da kaldı. Böylece uzun süren savaşlara bir süreliğine ara verilmiş oldu.⁴⁰

2- III. YÜZYIL

Erdeşir ve Sasani Hanedanlığının Kuruluşu

Sasaniler devletinin kurucusu Erdeşir, Erdeşir-i Bâbekân adıyla tanınmaktadır. Bazı kaynaklarda ise Erdeşir-i Evvel olarak kaydedilmiştir. Darâbcird kalesi kumandanı olduktan sonra, babası Bâbek ile ayaklanmış ve İstahr krallığını ortadan kaldırmıştır. 224'te Medler ülkesinde yapılan savaşı kazanıp hükümdarlığını ilan etti ancak bazı kaynaklarda 226 yılında Medain'de tahta çıktığı kabul edilmektedir. Part hükümdarı V. Artabanus'u yenerek 'Şehinşah' unvanını almıştır. Erdeşir daha sonra Fars, Hüzistan ve Kirman'ı ele geçirmiş ve Partların mahalli hükümdarlarıyla onlara bağlı olanları hâkimiyet altına almış, buralarda yeni şehirler kurmuş, adına para bastırmıştır. 226-227 yıllarında Part imparatorluğunun kuzey batısında Hatra'yı alma teşebbüsü sonuçsuz kalmışsa da imparatorluğun doğusunda güçlenmiş ve bir çok Part ileri gelenini kendine bağlamıştır. Kuşan ve Turan hükümdarları da Erdeşir'e bağlılıklarını bildirmişler, böylece Merv ve yöresi Sasani imparatorluğu sınırlarına dâhil edilmiştir. Ayrıca güneybatı ve kuzey Arap sahilleri (Bahreyn) ele geçirilmiş, zamanla eski Roma ve Part sınırı, Sasanilerin Romalılarla kuzeybatı sınırını oluşturmuştur.⁴¹

⁴⁰ Sykes, *A History of Persia*, s. 386.

⁴¹ İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, s. 284.

Erdeşir ve Severus Aleksander

Erdeşir, devletin kuruluşunu tamamladıktan sonra 228'de Euphrates'i geçti. Onun bakış açısına göre, O, Roma ordusunu barış yapmak zorunda bırakan Ardawan'a karşı zafer kazanmıştı. Bu nedenle, yenilgiye uğramış lejyonlara karşı başarılı olacağı düşüncesine sahipti. Bundan başka ondaki hırs ve zafer ihtirası, onu bu sefere sürüklemekteydi.⁴² Aynı zamanda Erdeşir'e göre, İran toprakları Keyhüsrev zamanında olduğu gibi eski genişliğine ulaşmalıydı. Marmara ve Ege denizi, Güney Batı Anadolu, İyonya, Etiyopya sınırına dek bütün Mısır onların egemenliğini yeniden tanımalıydı. Çünkü bu topraklar zaten kendilerine aitti ve gaspla ellerinden alınmıştı. Onun için eski sahiplerine iade edilmeliydi.⁴³ Bu düşüncelerle istilalara başladı. Mezopotamya'yı işgal etti. Suriye ve Kapadokya eyaletlerini de tehdide başladı.

Severus Aleksander, Pers istilasını duyunca Roma birliklerini hazırlamak için, süre kazanmak maksadıyla Erdeşir'e bir mektup yolladı.⁴⁴ Bu mektupta Severus, Erdeşir'e kendi topraklarında kalmaya devam etmesini, Asya'da devrim yaratmaya teşebbüs etmemesini yazdı. Erdeşir'in boş hayallere kapılmamasını; Augustus, Trajan ve Septimus Severus'un zaferlerini hatırlamasını da istedi.⁴⁵

Bunu üzerine Erdeşir, dört yüz İranlı askeri seçerek onları altın kalkan ve silahlarla donattı. Bu askerleri, küstahça yazılmış kışkırtma amaçlı Roma mektubuna cevap için Roma'ya gönderdi. Amaç elçilik görüşmesinden çok açıkça savaşa davet idi.⁴⁶ Her iki tarafta da hazırlıklar durmaksızın devam etti. M.S. 231'de Persler, Mezopotamya'da Roma ordusuna saldırdılar.

Aleksander savaş yönetimi için yaptığı planda üç Roma ordusunun değişik yollardan ilerlemesini ve İran'ı aynı anda istila etmelerini tasarlamıştı. İlk ordu, Babil'in bataklık ovalarında Dicle ve Fırat'ın yapay bir koluna ilerlerken sayı bakımından üstün Pers kuvvetleriyle çevrildi ve tamamen yok edildiler.⁴⁷

⁴² Sykes, *A History of Persia*, s. 386.

⁴³ Moses Hadas, *A History of Rome*, Double day Anchor Boks, Newyork, s. 158.

⁴⁴ M. Özsait, *Anadolu'da Roma Egemenliği*, s. 340.

⁴⁵ Sykes, *A History of Persia*, s. 395.

⁴⁶ M. Hadas, *A History of Rome*, s. 158.

⁴⁷ M. Hadas, *A History of Rome*, s. 164.

İkinci ordu, Ermenistan kralı Kosroes'in yardımıyla Medya'yı istila etti. Fakat dönüşlerinde çok sayıda kayıp verdiler, kayda değer bir şey elde edemediler.⁴⁸

Yapılan bu plana göre, iki ordu karşılıklı iki cepheden İran üzerine yürürken esas ordunun başında bulunan Aleksander'da krallığın merkezine yürüyerek onları destekleyecekti. Ancak ikisinin de başarısızlığı, Aleksander'in planlarından vazgeçerek çekilme emri vermesini zorunlu kılmıştır.⁴⁹ Bu zaferden sonra Erdeşir'in Suriye'yi istila ettiği akla gelse de Ermenistan egemenliği için böyle bir davranışta bulunmadı. Barış 232 yılında imzalandı.⁵⁰

235-238 yılları arasında ikinci bir kez Roma'ya saldırmak için İranlılar, önce Nusaybin sonra Harran'ı aldılar. Bu savaş için Roma'da büyük bir ordu toplandı; zırhlı örtülerle kaplı yüz yirmi bin at, bin sekiz tırpanlı araba ve okçularla dolu kuleleri taşıyan yedi yüz fil.⁵¹ Mücadelelerden sonra Roma, Mezopotamya'da tekrar hâkimiyet sağladı.⁵²

Partların son bozgunundan beri süren Erdeşir'in saltanatı, İran'ı on dört yıl yönetti ve bu dönem doğu tarihlerinde hatta Roma tarihinde bile unutulmaz bir yer aldı. Onun yaptırdığı yasalar kodeksi her zaman sivil ve dinsel yönetimin temelini oluşturdu. Erdeşir, yaklaşık 242'de ölmüştür.⁵³

I. Şapur'un İmparator Olması (M.S. 240)

I. Şapur, M.S. 240 veya 241'de babasının ardılı olarak tahta geçti. Pers inanişına göre, annesi Ardawan'ın kızıdır. Evlendikten sonra, babası Ardawan'ın öcünü almak için eşini zehirmek istemişse de bunu başaramamış ve idamına karar verilmiştir. Ancak hamile olduğu gerekçesiyle Vizier, onu saklamış ve çocuğunu uzak bir yerde doğurması için ona yardım etmiştir. Bir gün Erdeşir, mirasçısı olmadığı için yakınmış ve bir oğlun eksikliğini hissetmiştir. Amacı kendisine mirasçı olabilecek birini seçmek olan Erdeşir, bizzat katıldığı polo oyununu düzenlemiştir. Oyun esnasında top, Büyük Kral'ın yanına kadar atılmış, onu oradan almaya sadece Şapur cesaret

⁴⁸ Sykes, *A History of Persia*, s. 396.

⁴⁹ M. Hadas, *A History of Rome*, s. 165.

⁵⁰ Sykes, *A History of Persia*, s. 396.

⁵¹ M. Hadas, *A History of Rome*, s. 164-165.

⁵² M. Özsait, *Anadolu'da Roma Egemenliği*, s. 340.

⁵³ İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, s. 285.

edebilmiştir. Bu hareket, Kral'ın dikkatini çekmiştir. Kendi çocuğu olduğunu bilmeden Şapur'u veliahdı tayin etmiştir. Ardeşir'in Ardawan'dan sonra on dört yıl hükümdarlık yaptığını bildiğimize göre, bu olay gerçekleştiğinde Şapur on üç yaşında olmalıdır.⁵⁴ Diğer taraftan, böyle bir efsaneyi kayda değer bulmamak yanlış bir davranış olur. Çünkü büyük hanedanlığın kurucusunun ideallerinin gerçekten cesaret ve mertlik üzerine olduğunun bir kanıtıdır.

Ermenistan ve Hatra'nın İsyanı (M.S. 240)

Erdeşir'in ölüm haberini duyan Ermenistan ve Hatra'da ayaklanmalar çıktı. Ermenistan'daki ayaklanma kolayca bastırıldı. Hatra'nın, Trajan ve Severus'a başarıyla karşı koyan surları, kuşatmaya elverişli olmadığından, bir entrika düzenlendi. Harta kralının kızı, büyük Kral ile evlenme fikrini benimseyerek bu entrikanın gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Böylece Harta tamamen ele geçirildi. Ancak Şapur, sözünü tutmayarak halkı katletti.⁵⁵

Roma ile İlk Savaş (M.S. 241-244)

Şapur, içteki isyanları bastırdıktan sonra, ezeli düşmanları olan Roma'dan öç almak için hazırlıklara başladı. Bu sırada Roma, iç tehlikelerle uğraşmaktaydı.⁵⁶ Bu ise Şapur'u avantajlı bir konuma sokmaktaydı. Erdeşir'in düşmanı Severus Aleksander öldürülmüş ve Maximianus üç yıldır imparatorluğu ele almıştı. Maximianus'un acımasız tavırları, bütün imparatorlukta nefret edilen bir kişi olmasına neden olmaktaydı. Bu tavırları onun öldürülmesine mâl olmuştur. Gordianus (M.S. 238-244) ardılı olarak tahta geçti. Roma'nın bu durumu, doğu sınırlarının savunmasız kalmasına yol açtı.

Şapur hazırlıklarını tamamladıktan sonra ilk önce Nisibis'i aldı. 243 yılında Suriye'yi kuşattı.⁵⁷ Bu başarısından sonra Şapur, Roma için çok önemli bir üs olan Antakya'yı kuşattı. Pers istilalarının genel özelliği olan, istihdam etmeme, alınan yerleri

⁵⁴ Sykes, *A History of Persia*, s. 399.

⁵⁵ Sykes, *A History of Persia*, s. 399-400.

⁵⁶ M. Özsait, *Anadolu'da Roma Egemenliği*, s. 340.

⁵⁷ M. Hadas, *A History of Rome*, s. 164.

idari yönetime katmama anlayışı buralarda da uygulandı. Kent yağmalandı. Bunun üzerine Gordianus, doğuya doğru yürüyüşe geçti. Şapur'un birlikleri bozguna uğratıldı, Fırat'tan Dicle'ye doğru çekilmek zorunda kaldılar.⁵⁸ Böylece 235'den beri Perslerin elinde bulunan Nusaybin ve Harran tekrar Romalıların eline geçti. Karhae ve Nisibis geri alındı. Bir yandan bölgede hâkimiyet sağlanırken diğer yandan da İran ordusu takip edildi ve Nusaybin yakınlarında Rhesane'de kıran kırana bir mücadeleden sonra tekrar bozguna uğratıldı.⁵⁹ İlerleyişine devam eden ordu Dicle'yi geçti ve Ktesiphon'u tehdit etti. Fakat buranın alınması konusunda diğerlerinde olduğu gibi başarı gösteremediler. Gordianus, Marcus Julius Phillipus'un tuzağıyla bir suikast sonucu öldürülünce yerine Phillipus imparator oldu. (M.S. 244-249) İranlılarla barış yapıldı ve Fırat hudut kabul edildi.⁶⁰

Valerianus'un İmparatorluğu (M.S. 253- 260)

Phillipus'tan sonra imparator olan Valerianus, 258 yılında doğudaki karışıklıkları gidermek amacıyla Antakya'ya yöneldi. Ancak başlayan veba salgını yüzünden Roma ordusunda zayıflar verildi. Tam bu sırada da Şapur ordusuyla birlikte Antakya'ya yöneldi. Valerianus ufak bir zafer elde ederek Mezopotamya'ya geçti. Fakat salgın hastalık yüzünden zayıflayan ordusu nedeniyle cesareti kırıldı.⁶¹

260 yılında Şapur, Edessa'yı kuşattı. İmparator Valerianus, Fırat'ın savunması için kendisi ordunun başında yürümeye karar verdi. Romalılar, Pers ordusunun arkasından kendilerine bir yol açmak için boşuna çabalar harcadıysa da büyük yitkiler vererek geri püskürtüldüler. Sayı bakımından üstün kuvvetlerle düşmanı kuşatmış olan Şapur, salgın hastalıkların ve açlığın Roma ordusunu yıpratmasını bekledi. Bir süre sonra lejyonlar, Valerianus aleyhine şikâyetlere başladılar. Lejyonların bu tavrı, antlaşma yapılmasına neden oldu. Antlaşmanın bir an önce yapılması için Perslere büyük miktarda paralar sunuldu ama yeneceğine güveni tam olan Şapur, parayı reddetti, elçileri de tutukladı. Düzenli bir biçimde Romalıların tabyalarına kadar ilerleyerek, imparatorla kişisel bir görüşme üzerine ısrarla durdu. Valerianus, mecburen görüşmeyi

⁵⁸ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve çöküş Tarihi*, cilt 1, B/F/S Yayınları, s. 214.

⁵⁹ Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, s. 697 vd; Ross, *Roman Edessa*, s. 71.

⁶⁰ Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970, s. 22.

⁶¹ A. Maricq, *Classica at Orientalia: Extrait de Syria*, Paris 1965, s. 52-55.

kabul etti.⁶² Şapur, Valerianus'u esir aldı ve zincire vurdurdu. Lejyonlarda teslim oldular. Antakya dâhil tüm bölge talan edildi.⁶³ Pers ve Şapur'un bu zaferi taşlara kazınmak suretiyle ölümsüzleştirildi.⁶⁴

Roma İmparatorunun Tayin Edilmesi ve Roma ile Mücadelenin Devam Etmesi

Şapur, bu zaferin ardından politikanın da gereği olarak, Roma tahtına kendi buyruğunda olacak birinin oturmasını planladı. Antakyalı olan Siriyad bu görev için seçildi.⁶⁵ Siriyad, imparator olmasını sağlayan Şapur'a yardım etti ve Persler Fırat'ı geçerek Antakya'ya yöneldiler. Kapadokya'yı aldılar. Önlerine hiç engel çıkmadığından rahatlıkla ilerleyebiliyorlardı. Sadece Humus başrahibi onları kısmen yavaşlattı. Şapur, aldığı yerlerde kalıcı kuruluş oluşturmuyor, eyaletlerin ahalisini ve hazinelerini taşıyıp götürüyordu.

Gallianus güçlenerek tahtı Siriyad'dan aldı. Gallianus'un saltanatı karışıklıklar içinde geçmiştir. Doğuda Palmyra (Tadmür) Kralı Odenathus, bu dönemde imparator naipliğine getirildi.⁶⁶

Odenathus, Şapur'a değerli ve güç rastlanır mallarla yüklü develeri, saygılı bir mektubuyla hediye etmişti. Amacı Pers ile iyi ilişkiler kurmaktı. Ancak Şapur, bunları reddederek hediyeleri Fırat'a attırdı. Odenathus' gönderdiği mektubunda: ' Kim bu Odenat, bu aşağılık tutsak da kim oluyor, efendisine karşı böyle küstahça yazmaya nasıl kalkışıyor? Cezasını yumuşatmayı umuyorsa, tahtımızın ayaklarına yüz sürmeye gelsin, karşımızda elleri arkada bağlı olarak dursun. Bunda duraksarsa, kendi kafası, ırkı ve ülkesi yıkılacak, enkazın altında ezilecektir.'⁶⁷ Bundan sonra Odenat, Şapur'a karşı başarılar kazandı. Roma ordusunun kalıntılarını, Suriye'nin köylerinden, çöldeki bedevî çadırlarından adam toplayarak küçük bir ordu ile destekledi ve bu orduyla Perslerin karşısına çıktı. Şapur'u Fırat'ın doğusuna geçirdi. Bununla da tatmin olmayan Odenat, 263'te Mezopotamya'yı istila etti, Ktesiphon'u kuşattı. Bu davranışlarıyla Gallianus'un

⁶² Ross, *Roman Edessa*, s. 141.

⁶³ Y. Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, s. 81.

⁶⁴ Sykes, *A History of Persia*, s. 401.

⁶⁵ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve çöküş Tarihi*, cilt 1, s. 290-293.

⁶⁶ Oktay Akşit, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s. 420; Montesquieu, *Romalıların Yükselişi ve Düşüşü*, Söylem Yayınları, İstanbul 2001, s. 147.

⁶⁷ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve çöküş Tarihi*, cilt 1, s. 293.

güvenini kazandı. Senato tarafından ‘Augustus’ unvanına layık görüldü. Bu ise mevkisini yasallaştırdığı anlamını içermekteydi.⁶⁸

Şapur’un Ölümü

Sâsâni hanedanığı, kuruluşunun ilk yıllarında yeni imparatorluğun yapısını inşa ve kuruluşunu hazırlarken iki büyük imparatorun birbirini izlemesi açısından oldukça şanslıdır. Erdeşir ve Şapur, Cyrus ve Darius ile mukayese edilir ki bunlar Arşemenid hanedanlığının en mükemmel şahsiyetleridir. Şapur, Darius gibi aynı zamanda başarılı bir asker ve idareciydi. Shuster’deki harika eserleri, heykelleri, kurduğu şehirlerdeki diğer yapıları⁶⁹; devletine bağlılığını, işindeki başarısını ve asayiş yöntemlerini kanıtlar niteliktedir. Pers inancına göre, göz alıcı bir güzelliğe sahipti, soylu bir karakteri vardı ve cömertti. 271’deki ölümüyle geniş imparatorluğunda yas ilan edildi.⁷⁰

Hormisdas ve II. Behram (M.S. 271-275)

Bütün hanedanlıklarda kurucu, mutlaka olağanüstü birisidir. İkinci ve üçüncü nesil çoğunlukla güçlü karakterli bir yapıya sahiptirler. Fakat Sasani hanedanlığında, iki görkemli kurucudan sonra onlara göre nispeten zayıf hükümdarlar gelmiştir. Hormisdas, I. Şapur’un ardılı olarak hükümdar olmuş, tahtta sadece bir yıl kalmıştır. Daha sonra I. Behram tahta çıkmıştır. (M.S. 272-275)

Behram, Aurelian Zenobia’ya saldırdığında⁷¹ bütün güçleriyle ona yardım etmek yerine, tehlikeli bir siyaset güderek önemsiz bir birlik göndermiş ve bu hareketiyle tampon görevi yapan Palmyra’nın yıkılışına müsaade etmiştir. Bu ise onun yeteneksiz bir siyasetçi olduğunu kanıtlamaktadır. Daha sonra Behram, Roma’nın Palmyra kraliçesi Zenobia’nın genişleme politikasına olan kızgınlığından dolayı buraya geldiğini anlayarak, sınırlı bir süre de olsa düşmanlığı önleyebilmek amacıyla değerli hediyelerle birlikte bir elçi göndermiştir.

⁶⁸ Duval, *Histoire d’Edessa*, s. 127.

⁶⁹ Bkz. Ek 1.

⁷⁰ Sykes, *A History of Persia*, s. 406.

⁷¹ M. Özsait, *Anadolu’da Roma Egemenliği*, s. 342.

Aurelian, 275'te ki bu zaferinin ardından hazırlıklarını tamamlayarak Pers seferine çıkmak için harekete geçti. Alani, kuzeyden Pers'e saldırmakla görevlendirildi. Aurelian'da Bizans'ın doğu sınırına kadar geldi. Daha çatışma yaşanmadan, bakanı tarafından düzenlenen bir entrika sonucu Aurelian ve beraberinde pek çok değerli adamı öldürüldü. Bu durumda Sasaniler avantajlı konuma geçtiler. Ancak aynı yıl Behram'da hayatını kaybetti.⁷²

II. Behram ve Carus Dönemleri

Gerek imparator Aurelianus gerekse halefi Probus, doğu ile bir türlü ilgilenemediklerinden 282 yılına kadar bölgede, İran hâkimiyeti devam etti. Probus'un ölümüyle Roma tahtına Aurelius Carus (M.S. 282-283) geçti.⁷³ Carus, doğuyla rahatça ilgilenebilmek için idari düzenlemeler yaptı. İki oğluna, Numerianus ve Karinus, Caesar unvanı verdi. Büyük oğlu Karinus'u batıdan, küçük oğlu Numerianus'u doğudan sorumlu yaptı. Hemen hemen hükümdarınkine eşit bir otoriteyi birincisine devrederek, önce Galya'da meydana gelen bir takım karışıklıkları bastırması sonra da Roma'da oturarak batı eyaletlerinin komutanlığını üstlenmesi görevini verdi.⁷⁴

Aurelian tarafından mükemmel bir şekilde tekrar düzenlenen ordu, kendisinden sekiz yıl sonra imparator olan Carus'un hiçbir maddi düzenleme yapmasına gerek kalmaksızın Pers seferi için hazırды. Carus, Pers sınırına kadar gitti. Burada yüksek bir dağın doruğuna karargâhını kurdu. Ordusuna motivasyon amaçlı, başarılı olmaları halinde kendilerini bekleyen zenginlikleri ve bereketli toprakları gösterdi.

II. Behram, merkez ordusu bölgeye çok uzakta olduğundan zaman kazanmak için elçiler gönderdi. Elçileri, Bizans İmparatoru'nu muhafızların kuşattığı tahtta otururken bulacakları yerde, imparator normal bir vatandaş gibi yerde oturmakta bir parça bayat ekmele birazda bezelye yemektiydi. Bu kişinin Carus olduğunu üzerindeki mor renkli kaftanından anladılar. İmparatoru bu kadar yalın halde görünce övgülere hiç zaman ayırmadılar.⁷⁵ İmparator, elçilere, Roma'nın üstünlüğü tanınmayacak olursa, Pers'i alarak orayı da tıpkı kendi kel başı gibi ağaçsız bırakacağını söyledi.

⁷² Sykes, *A History of Persia*, s. 406.

⁷³ F. Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, s. 24.

⁷⁴ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve çöküş Tarihi*, cilt 1, s. 361-362.

⁷⁵ Sykes, *A History of Persia*, s. 407.

Bu görüşmeden sonra Carus, saldırıya geçerek Mezopotamya'yı fethetti. Direnç göstermeden aldığı Selösi (Kilikya) ve Ktesiphon'dan sonra ordularını Dicle'nin öbür tarafına geçirdi. Karargâhta çıkan şiddetli bir fırtınadan sonra imparator ölü bulundu. Her ne kadar şimşek çarpmasından öldüğü açıksa da askerler çekilmek için ısrarcı davrandılar. Carus'un oğlu Numerianus ise askerlerin isteklerine uydu. 284'te Pers ile barış imzalayarak ülkesine döndü. Bu antlaşmayla Mezopotamya Romalılarda kaldı.⁷⁶ Böylece Behram, zaferi elde etmiş oldu.⁷⁷

Narses ve Diokletianus Dönemleri

284 yılında imparator olan Diokletianus, ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan ve imparatorluğun sınırlarının genişliğinden dolayı yönetimi komutanı Maximianus ile paylaştı. İkisi de Augustus unvanlarını aldılar. 293 yılında dış tehditlerin artmasıyla Augustus'ların yanında iki Caesar görevlendirilerek tetrakhi dönemine geçildi. Böylece savunma kolaylaşacaktı.⁷⁸

II. Behram'ın ölümünden sonra hükümdar olan III. Behram, tahtta sadece dört ay kalabildi. Daha sonra muhtemelen I. Şapur'un küçük oğullarından ikisi hükümdarlık için mücadele etiler. Narses, Hormisdas'ı yenerek imparator oldu.⁷⁹ 296'da Narses Ermenistan'ı işgal etti ve Tiridates'i tahttan indirdi. Diokletianus, Suriye ordusunu Caesar'ı Galerius emrine verdi.⁸⁰ İki ordu Mezopotamya'da karşılaştı. Üç kez çarpışma oldu. İlk ikisi sonuçsuz kalırken, üçüncüde Roma bozguna uğratıldı. Bu başarısızlığın sebeplerini sadece Galerius'un az askerle kalabalık Pers ordusu karşısına çıkmasında aramak yanlış olur. Bu bölge daha önce Krassus'un ölümü ve on lejyonun kılıçtan geçirildiği yerd. Burası çok geniş bir ovardı ve Kars yaylalarından Fırat'a kadar uzanmaktaydı. Çölü andıran bölgede Roma'nın ağır yüklü piyadeleri, atak Pers askerleri karşısında duramadılar.⁸¹

Bu yenilginin ardından Galerius, Tuna memleketlerinden birlikler getirmek suretiyle ordusunu güçlendirdi. Bunlar arasında Dacia'dan XIII. Gemina ve Got

⁷⁶ O. Akşit, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, s. 488.

⁷⁷ Bkz. Ek 2.

⁷⁸ M. Özsait, *Anadolu'da Roma Egemenliği*, s. 345.

⁷⁹ Bkz. Ek 3.

⁸⁰ Sykes, *A History of Persia*, s. 409.

⁸¹ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve çöküş Tarihi*, cilt 1, s. 391.

yardımcı kuvvetleri lejyonu ile V. Makedonya lejyonu bulunmaktaydı. Seçme askerlerden kurulu yirmi beş bin kişilik bir orduyla Fırat'ı geçti.⁸² Galerius, açık alanda savaşmak yerine Ermenistan'ın dağlık yollarından ilerledi. Persler kazandıkları savaşın ardından, Roma'nın bir daha saldıracağını düşünmeden ihtiyatsızca davrandılar. Galerius, gece baskını ile Pers ordusunu bozguna uğrattı. Narses yaralanarak kaçtı. Ailesi ve pek çok soylu yönetici esir alındı.⁸³

Narses için şartlar, antlaşma yapmasını zorunlu kıldı. Roma ile görüşmek için Arfaban'ı görevlendirdi. Arfaban, iyi bir politikacıydı, görüşme esnasında yaptığı konuşmalarla Roma İmparatoru'nu sınırlendirmedi. Görüşmeye, efendisinin ailesine karşı gösterilen yüce ruhlu tutumdan ne denli minnet duyduğunu belirterek başladı. Arkasından, bu ünlü tutsakların serbest bırakılmasını istedi. Narses'in şanını alçaltmadan, Galerius'un adını yücelere çıkarttı ve kendi ırkından bütün hükümdarların şanlılığıyla en parlağı olan bir hükümdardan bile Galerius'un üstün olduğunu itiraf etti. Perslerin davalarında haklı olmalarına karşı, bugünkü anlaşmazlıklar konusunda Roma imparatorlarının verecekleri karara boyun eğmekle görevli olduğunu ve bu hükümdarların, içinde buldukları mutluluk havasında, talihin her zaman onların yanında olmayabileceğini de unutmayacaklarından emin olduğunu belirtti. Arfaban konuşmasını doğu zevkine uygun simgesel bir istiare ile bitirdi: ' Pers ve Roma hükümdarlıkları, evrenini ışıklarındır; bunlardan biri yok olursa evren de noksan ve eksik kalmış olur.'⁸⁴

Galerius, Arfaban'ın söyledikleri karşısında önce kızdı fakat Valerian'ın davranışını hatırlayarak, elçilere gitmelerini ve imparatorlarının kendilerine gereken cevabı bildireceğini söyledi.⁸⁵

Bu görüşmelerden sonra iki ülke arasında barış antlaşması imzalandı (297). Roma açısından son derece şanlı, Pers içinse o denli zorunlu olan Nisibis Barış antlaşmasının⁸⁶ şartlarına göre:

1- Ksenofon'da Araxe diye anılan Aboras, iki monarşinin sınırı olarak saptandı. Uzun süreden beri üzerinde tartışılan Mezopotamya imparatorluğa

⁸² O. Akşit, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, s. 501.

⁸³ T. D. Barnes, *Early Christianity and the Roman Empire*, Variorum Reprints, London 1984, s. 182.

⁸⁴ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve çöküş Tarihi*, cilt 1, s. 391.

⁸⁵ Sykes, *A History of Persia*, s. 407.

⁸⁶ M. Özsaıt, *Anadolu'da Roma Egemenliği*, s. 346.

birakılmıştı. Persler, anlaşmayla, bu büyük ülke üzerindeki iddialarından vazgeçmişlerdi.

2- Dicle'nin öbür yanında çok yararlı bir engel oluşturan ve doğal gücü askerlik, sanat ve bilimiyle artmış bulunan beş eyalet de Romahlara bırakılıyordu. Bunlar: Sophene, İngilene, Zabdikene, Korduene ve Arzanene idi.

3- Roma'nın sadık dostu Tiridat babalarından kalan tahta tekrar oturuyordu. Böylece imparatorlar Ermenistan üzerindeki egemenlik haklarını sürdürdüler ve güvenceye bağladılar.

4- Pers krallarının Roma imparatorlarına bıraktıkları İbery krallarının atanması işi, Roma kudretinin Asya'daki gücü ve güvenliği açısından çok yararlı oldu.⁸⁷

Bu maddeler dışında Roma'nın, Nisibis'in iki ülke arasında ticari amaçlı görüşme yapabilecekleri tek ye olması isteği, Narses'in talebiyle yürürlüğe konmadı.⁸⁸

3- IV. YÜZYIL

II. Şapur (M.S. 309-337)

İran'daki taht değişikliği ile Hormisdas'ın oğlu, Narses'in torunu olan II. Şapur, 310 yılında hükümdar oldu. 297 yılında imzalanan barış, Şapur'un tahta geçmesiyle tehlikeye girdi.⁸⁹ Şapur, atalarının öcünü almak niyetindeydi. Ayrıca savaş konusunda hızlı davranmadıkça, iç sorunlarla yüz yüze kalabileceğini anlamıştı. Askeri başarısı ve gençliği maceracı bir politika izlemesine sebep olmuştur.⁹⁰ İstanbul'un kurucusunu yenmek hafife alınmayacak bir şeydi. Şapur, anlaşılan bu nedenle kesin hareket için tereddüt etti. Konstantinus'un 337'de ölmesiyle, savaşmak için bir engel kalmamıştı. Roma'nın aldığı Dicle'nin öbür tarafındaki beş eyaleti geri almak için harekete geçti.⁹¹

Roma'da ise Konstantinus, ölmeden önce imparatorluğu oğulları arasında paylaştırmıştı. Büyük oğlu II. Konstantinus'a batıyı, Konstantius'a Trakya ve Doğu'yu,

⁸⁷ O. Akşit, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, s. 500-503; T. D. Barnes, *Early Christianity and the Roman Empire*, s. 182-183; Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Çeviren Fikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970 s. 2.

⁸⁸ Sykes, *A History of Persia*, s. 408.

⁸⁹ Glanville Downey, *A History of Antioch Syria*, Princeton University Press 1961, s. 353-361.

⁹⁰ Sykes, *A History of Persia*, s. 412.

⁹¹ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve çöküş Tarihi*, cilt 2, s. 71.

Konstans'a ise İtalya, Afrika ve Batı İllirya'nın yönetimini verdi. 340'da II. Konstantinus'un, 350'de Konstans'ın ölümüyle Konstantius, Roma İmparatorluğu'nun tek başına hâkimi olmuştur.⁹²

Roma'daki taht kargaşalıklarından yararlanan Şapur, 337'de sınıra ulaştı. Aynı zamanda Ermenistan'daki pagan grubun yükselmesini ve Arapların Roma sınırını geçmelerini kışkırttı.⁹³ 338'de Şapur, Nisibis'i kuşattı.⁹⁴ Kuşatma iki ay sürdü ve Şapur, rahip St. Bishop'ın çabalarıyla geri çekilmek zorunda kaldı. Şapur'un çekilmesinde mucizevî bir şekilde ortaya çıkan çok sayıdaki sinek kümesinin de etkisi oldu. Savaş daha sonra gerilla tarzında devam etti, çok az bir ilerleme kaydedildi. Şapur, bölgeye akınlar düzenledi ve Romalıları yenilgiye uğrattı. Ancak Roma kalelerinden pek çoğunu alamadı. 341'de Ermenistan'la bir antlaşması yaptı. Bu sırada Ermenistan tahtında Tiranus'un oğlu Arsaces bulunmaktaydı. Bu antlaşma ile Şapur, lehte kazanımlar elde etti. 346 yılında Nisibis'e ikinci bir sefer düzenledi fakat yine başarılı olamadı.

İki yıl sonra Şapur, büyük bir orduyla Mezopotamya'yı kuşattı.⁹⁵ Bu sırada Konstantius'un orduları Sinjar (eski Singara) kenti dolaylarında bulunmaktaydı. Bu yüzden Roma imparatoru, önce savunmada kalmayı tercih etti. Şapur'un ordusu ise güçlendirilmişti. 344 yılında savaş başladı.⁹⁶

Kısa bir dayanmanın sonunda Pers askerleri, Romalıların baskısıyla mı, ya da ağırlıklı lejyonları yormak amacıyla mı, bilinmeden, kaçmaya başladılar. Lejyonlarda sıcaktan ve susuzluktan bunalmış olduklarından, onları ovada kovalamaya koyuldular, geri çekilmeyi korumak üzere ordugâhın girişinde mevzilenmiş tam teçhizatlı bir süvari birliğini bozguna uğrattılar. Bu durum askerlerin güvenini sağladı. Ancak Konstantius, tedbirli davranmak gerektiğinin farkındaydı. Komutanlarının deneyim ya da becerisinden çok kendi değerlerine güvenen bu askerler, hendeklere inerek çadırlara dağıldılar ve savaşı kazandıkları düşüncesindeydiler. Ama Şapur, planının gerektirdiği gibi hareket etmekteydi. Büyük bir bölümünün gizlice yükseklerde mevzilendiği ordusu, Romalıların saldırısına seyirci kaldıktan sonra, karanlıktan yararlanarak ileri

⁹² M. Hadas, *A History of Rome*, s. 192.

⁹³ Sykes, *A History of Persia*, s. 413.

⁹⁴ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve çöküş Tarihi*, cilt 2, s. 71.

⁹⁵ Sykes, *A History of Persia*, s. 413-414.

⁹⁶ The Cambridge Medieval History, Volume 1, Edited by H.M. Gwatkin, J.P. Whitney, by Norman H. Baynes, M.A Oxon, barrister at-law, chapter 3, Cambridge University Press, 1936, s. 57-58.

harekete geçti. Persli okçular, ordugâhtan sağlanan aydınlıktan yararlanarak, başarıyı elde ettiklerini düşünen Roma ordusu üzerine ok yağdırmaya başladılar. Tarihçiler, Romalıların büyük ölçüde kırılıp ezildiklerini, kaçan lejyonların da dayanılmaz zorluk ve yorgunluklara uğradıklarını belirtmektedirler.⁹⁷

Şapur'un değerini ve askersel yeteneklerini tüm uluslara tanıtan dokuz kesin başarının sağladığı birtakım elverişliliklere karşın bu hükümdar, Mezopotamya'nın Romalılarda bulunan iki müstahkem kentini, özellikle güçlü yerleşim merkezi Nisibis'i ele geçirmediği kendini başarıya ulaştırmış saymamaktaydı. On iki yıl boyunca, Lucullus zamanından beri haklı olarak Doğu'nun kalesi gibi görünen Nisibis, Şapur'un tüm kuvvetlerine karşı üç unutulmaz kuşatmayı da püskürttü. Saldırılarını altmış, seksen ve yüz günlük sürelerle üç kez yineleyen Şapur, her seferinde geri çekilmek zorunda kaldı. Ne var ki son kuşatmadaki başarısızlığına rağmen bu kenti alma konusunda ısrarlı olan Şapur, o sırada Massagetler'in Doğu İran illerine saldırdığını öğrendi.⁹⁸ Bu büyük kuvvetlere karşı koyabilmek için Nisibis kuşatmasını kaldırdı. İskitlere karşı bir savaşın tehlikesi onu, imparatorla barış yapmaya hiç değilse savaş yapmama anlaşmasına zorladı. Bu da her iki hükümdarın işine geldi. Çünkü Konstantius, iki kardeşinin ölümünden sonra bütün güçlerin birleşmesine karşı başa çıkılması zorlaşan batı ayaklanmaları ve iç savaşla ağır biçimde uğraşıyordu.⁹⁹

Hıristiyanlara Yapılan Zulüm

Hıristiyanlık, Konstantinus zamanında Roma İmparatorluğunda resmi din olarak kabul edilmişti. Şapur ise Doğu Kilisesi üyelerine büyük bir düşmanlık göstermişti. Bu düşmanlık Konstantinus'un Hıristiyanların korumasını üzerine almasıyla çoğaldı. Bu yüzden doğuya özel önem verdi. Şapur'da Hıristiyanların Roma'da güzel muamele gördüğünü ve imparatorluğun başarısında etkili olduklarını ayrıca imparatorluğa sadakatsiz davranmayacaklarını biliyordu. Kısaca din, doğuda şimdi olduğu gibi, aynı nesilden olursa bile insanları ayıran bir güçtü. Pers görüşü şu cümlelerle açık bir şekilde bunu belirtir: ' Hıristiyanlar bizim kutsal öğretimizi tahrip ettiler ve insanlara tek bir Tanrı'ya hizmet etmeyi öğrettiler. Aynı zamanda abdestle

⁹⁷ O. Akşit, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, s.583.

⁹⁸ The Cambridge Medieval History, volume 1,chapter 3, s. 59.

⁹⁹ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve çöküş Tarihi*, cilt 2, s. 73-76.

temizlenmeyi ve evlenmekten, çocuk sahibi olmaktan kaçınmayı ve Krallar Kralı'nın yanında savaşmayı reddetmelerini öğrettiler. Hayvanları kesme ve etlerini yeme konusunda hiç vicdanları yok; ölüleri gömüyorlar ve yılanların, diğer sürüngenlerin neslinin iyi bir Tanrı tarafından yaratıldığına inanıyorlar. Kralın pek çok kölesini küçümsüyor ve onlara büyücülük öğretiyorlar.'

Hristiyanlara karşı yaptıkları ilk baskı, onlardan daha fazla vergi almak oldu. İki kat vergi almalarının nedeni, savaşa katılmamalarının bedeli olarak gösterildi. Bu vergiyi ödemeyi reddedenler 339'da Cuma günü Susa'da öldürüldüler. Zulüm böylece başlamış oldu ve katliamlar devam etti. Kırk yıl boyunca kiliseler yıkıldı, rahip ve rahibeler Zoroastrianizm'in görüşlerini açıkça bozduklarından zulümlere maruz kaldılar. Bu durum Julian'ın saldırısından ve Jovian'ın Nisibis ve diğer beş eyaleti almasından sonra tekrar şiddetlendi ve Şapur'un hükümdarlığı boyunca Hristiyanlar için bir rahatlama söz konusu olmadı.¹⁰⁰

Roma ile İkinci Savaş ve Konstantius'un Ölümü (M.S. 359-361)

351 ile 356-7 arasında doğudaki savaş durdu. Ancak Şapur, savaşı sürdürmek niyetindeydi. Zira Şiyonit ve Gelani ile anlaşma yapmıştı. Bunun üzerine Mezopotamya ve Ermenistan'ın iadesi için Kostantius'a bir mektup yolladı.¹⁰¹ Mektupta şu ifadeler yer almaktaydı: ' Şapur, Krallar Kralı, Güneş ve Ay'ın kardeşi, kardeşi Caesar Konstantius'a selamlarını gönderiyor... Kendi yazarların, Stryman nehrinin ve Makedon sınırlarının da içinde olduğu bütün arazinin bir zamanlar atalarımın ait olduğunu kanıtıyor. Eğer senden bunların hepsini geri vermeni istesem, bu bana yakışmaz...Fakat ılımlılığın beni o kadar memnun etti ki atalarımın hileyle alınan Mezopotamya ve Ermenistan'ı almakla yetineceğim. Eğer elçilerim boş dönerlerse, bütün güçlerimle kış geçer geçmez bütün bölgeyi senden alacağım.'¹⁰²

Konstantius öneriyi reddetti. Ama peş peşe iki elçiyi barış kararları için Pers'e gönderdi, fakat çabaları sonuç vermedi. 359'da Şapur, büyük bir ordu hazırladı. Asur ovasında konuşlanan ordunun başında Şapur, sol yanda Şiyonitler'in kralı Grumbates, sağ yanda Hazar denizi kıyısından gelen çeteye komuta eden Albanya kralı

¹⁰⁰ Sykes, *A History of Persia*, s. 414-415.

¹⁰¹ The Cambridge Medieval History, volume 1,chapter 3, s. 71-72.

¹⁰² Sykes, *A History of Persia*, s. 416.

bulunmaktaydı. Satraplar ve generaller rütbelerine göre sıralanmışlar, arkada da çok kalabalık kadın ve köle yığınlarından başka Asya'nın en yiğit uluslarından seçilmiş yüz binden fazla savaşçı da orduya katılmıştı.¹⁰³

Şapur, Nisibis'i kuşatmaya teşebbüs etmeden Euphrates'e doğru batıya ilerleyişini devam ettirdi. Gallianus'tan beri kuşatılmamış olan Suriye'yi işgal etti. Fakat sel nehrin geçilmesini imkânsızlaştırdığından planları altüst oldu. Bunun üzerine kuzey doğuya yöneldi.¹⁰⁴ 359'da Diyarbakır'ı kuşattı. Bu kuşatma sırasında Şiyonit kralının oğlunun öldürülmesi ile Şapur, kuşatmayı arttırdı.¹⁰⁵ Diyarbakır gerçekten zor bir mücadeleden sonra işgal edilebildi. Kalenin savunmasında sekiz bin kişi aktif olarak çalışmıştı. Yetmiş üç günlük kuşatmanın sonunda kale alındı. Ancak bu, otuz bin askerin ölümüne mâl olmuştu. Kale alındıktan sonra halkı katledildi. Roma liderleri esir alındı, ya çarmla gerdirildi ya da köle olarak satıldı. Bundan sonra Şapur, savaşa kış geçinceye kadar ara verdi ve başkentine döndü.¹⁰⁶

Ertesi bahar Şapur, Singara'yı aldı. Bezabde'yi kuşattı. Burada da halkı katletti. Bütün bu süre zarfında Konstantius, kuzeni Julian'ın korkusuyla kendini tam anlamıyla Pers savaşına vermemekteydi. (Julian, ordu tarafından Augustus ilan edilmişti.) Bu yüzden Pers savaşında ağır davranmaktaydı. Roma komutanı Ursikinus'un böyle davranılmaya devam edilirse bu eyaletlerin hepsinin kaybedileceği uyarısıyla, Konstantius doğuya ilerlemeye karar verdi. Bezabde'yi geri almak için uğraşıldıysa da imparatorun 361'deki ölümüyle bu atak başarısızlıkla sonuçlandı.¹⁰⁷

Julianus'un Tahta Geçişi ve Pers ile Savaşması

Konstantius'un 361'deki ölümünden sonra yerine Julianus geçti.¹⁰⁸ Julianus, 363 yılı 1 Ocak'ta Gallia praefectus praetorio'su Flavius Sallustius ile beraber dördüncü kez konsül olmuştur.¹⁰⁹ Julianus başarılarından dolayı kendisine rakip olarak sadece Kirus (Keyhüsrev) ve Ardeşir'in ardılını görmekteydi. Pers'i fethetmeye karar

¹⁰³ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve çöküş Tarihi*, cilt 2, s. 107.

¹⁰⁴ Sykes, *A History of Persia*, s. 416.

¹⁰⁵ The Cambridge Medieval History, volume 1, chapter 3, s. 71,72.

¹⁰⁶ Sykes, *A History of Persia*, s. 417.

¹⁰⁷ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve çöküş Tarihi*, cilt 2, s. 111-112.

¹⁰⁸ The Cambridge Medieval History, volume 1, chapter 3, s. 81.

¹⁰⁹ Nezahat Baydur, *İmparator Julianus*, Arkeoloji ve Sanat yayınları. Ankara 1919, s. 101.

verdi.¹¹⁰ Antakya'da bulunduğu sürece çeşitli alanlardaki işleri ve yazıları yanı sıra Perslere karşı yapacağı savaş için de hazırlanmaktaydı. Sınır savunmasını güçlendirdi; kalelerde savaş için gerekli her şey depo edildi. Bu hazırlıklar sürerken Kuzey Avrupa'dan, Afrika'dan ve Doğu'dan gelen elçiler Julianus'a bağlılıklarını bildiriyorlardı. Çeşitli yerlerden Pers savaşı için yardım önerileri geliyordu. Fakat Julianus, Ermenistan kralı Arsekes'in dışında hiç kimseden yardım kabul etmedi. Julianus, Romanın müttefiklerini koruması gerektiğini, ancak onlardan yardım beklemediğini söyledi, fakat asıl nedeni ordusuna katılacak bu birliklerin gereksinmelerini de düşünmek zorunda kalmaktan çekinmesi olmalıdır; bunların bağlılıklarına da güvenmemiş olabilir. Ancak, çabuk hareket edebilen hafif süvarilere gerek duyduğu için daha sonra birkaç Arap kabilesinden yardım almıştır. Julianus Antiochia'dan ayrılmadan önce, imparatorun planlarından kaygılanan Pers kralı Şapur II ona elçiler göndermek istemiş, fakat Julianus bunu gereksiz olduğunu, çünkü kendisinin yakında Pers kralını göreceği karşılığını vermişti. Julianus, uzlaşmak niyetinde değildi; Persler tarafından yakılıp yıkılmış olan Roma kentleri bu durumda kaldığı sürece uzlaşmanın olanaksız olduğunu söylüyordu. Ancak Romalılar genellikle, bu savaşa girilmesini istemiyorlardı; imparatorun dostu Sallustius bile Kirkesion'da imparatorun eline geçen mektubunda, ondan tüm Tanrıların kendi yanında olduğuna inanmadıkça bu savaşa girmemesini rica etmişti. Ordu da savaş için istekli değildi; ancak çevresindeki filozoflar kendisini destekliyorlardı ve Julianus karalıydı; Konstansius'un Persler karşısındaki yenilgilerinden sonra Romanın onurunu kurtarmak istiyordu. Ammianus (22.12.2), Julianus'un Pers savaşına giriş nedenini onun bir yandan bir şey yapmadan duramayışı, öte yandan da ünvanına ' Parthicus' (Pers galibi) ünvanını katmak isteyişi biçiminde açıklar. Onun yapmak istediği eski yenilgilerin öcünü almak olduğu kadar, Persleri kesin yenilgiye uğratarak Doğu sınırlarını güvenlik altına almaktır. Ancak savaşın güçlüklerini de göz önüne aldığı için gerek askeri gerek politik bakımdan iyice hazırlanmıştır.¹¹¹ İmparator, hazırlıkların bittiğine inandığı zaman Pers seferine çıktı.

Julianus'un ordusunda altmış beş bin kişi bulunuyordu ve tam bir disiplin içindeydiler. Bu ordu da Galyalılar, İskitler ve yağma ve savaş tutkusuyla dolu olan bedevi Sarrasen ya da Arap kabileleri de bulunuyordu. Ordunun hareketini ve gereksinimlerini izleyip sağlayacak olan bin yüz gemiden oluşan bir filo Fırat sularında

¹¹⁰ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, cilt 2, s. 292.

¹¹¹ N. Baydur, *İmparator Julianus*, s. 101-104.

hazır bulunuyordu. Bu filoda elli savaş kadırgası vardı. Bir o sayıda da, dipleri düz ve gerektiğinde birleşip köprü gibi kullanılmaya elverişli tekne bu kadırgalara eşlik etmekteydi. Geri kalanı ise, üzerleri sert deri örtüyle kapalı ve içerisinde silah, mancınık, araç, gereç ve cephane dolu gemilerdi.¹¹²

Konstansius yaptığı seferlerde hep Edessa'yı çıkış noktası olarak aldığından Julianus Persleri yanılmak, ordunun Dicle üzerine yürüyeceği izlenimini vermek için, Edessa'dan Nisibis'e giden yol üzerinde depolar yaptırmıştı.¹¹³ Oysa, ordunun esas kısmıyla Fırat'tan aşağı doğru Ktesiphon'a yürümeyi düşünüyordu. Karrhai'da 2 gün kalan imparator, sonra 65.000 kişilik ordu ile güneye ilerlemeye başladı. Prokopius ve Sebastianus komutasında daha küçük bir orduyu kuzeyde düşmanı oyalamak için Nisibis'e doğru yollayacaktı. Düşündüğü gibi çıkarda Şapur bunlar üzerine yürüyecek olursa, Ermenistan dağlarına kaçarak Şapur'u olabildiğince kuzeye çekecekler, böylece Julianus esas ordu ile daha rahat hareket etme olanağı bulacaktı. Şapur, hileyi sezip Julianus'un üzerine yürüyecek olursa Prokopius ve Sebastianus Ermenistan kralı Arsakes ile birleşerek Dicle'yi geçip düşmanı izleyecekler ve esas ordu ile birlikte Persleri önden ve arkadan kısıpaca alacaklardı.¹¹⁴

Fakat Julianus, Perslerin Romanın elindeki Mezopotamya'nın kuzey kısmına saldırdıklarını öğrendi. Esas ordu Fırat'tan aşağı güçlük çekmeden indi. Prokopius ve arkadaşı komutasındaki öteki orduyu Doğu'ya yolladı. Bunlar Ermenistan kralı Arsakes ile birleştikten sonra, Korduene ve Van gölünün güneyindeki dağlık bölge Moxoene'den geçerek Media'nın batı bölgelerini çöle çevirerek ilerleyip imparatorun ordusu ile birleşeceklerdi. İmparatorun komutasındaki ordu hiçbir güçlük karşılamaadan, Davana üzerinden 21 Mart'ta Fırat kenarında bulunan Kallinikum'a (bugünkü Rakka) vardı. Buradan ilerlemeye devam eden ordu 1 Nisan'da Habur'un Fırat ile birleştiği yerde bulunan Kirkesion'a vardı ve ertesi günü Habur'u geçerek düşman topraklarına giren ordu, Zaitha'yı aldıktan sonra çeşitli kollara ayrılarak ilerlemeye devam etti. Amaç, düşmana ordunun daha da büyük olduğu izlenimini vermektir. Günlerce süren yürüyüşten sonra Fırat üzerinde Anatha kalesi alındı; burası direnmeden teslim olmuştu. Kale yıkıldı, Anatha halkı güney Suriye'de Chalkis'e

¹¹² E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, cilt 2, s. 300.

¹¹³ Sykes, *A History of Persia*, s. 418-419.

¹¹⁴ N. Baydur, *İmparator Julianus*, s. 104-105.

yollandı¹¹⁵. Julianus sefere başladığından beri on beş gün geçmiş ve bu sürede Sisesium hisarından Maseprakta kalesine dek yaklaşık üç yüz millik yol alınmıştı.¹¹⁶ İmparator bundan sonra Diakira (Hit) kentini ele geçirdi. Daha sonra Ozagandana'ya gelindi burada iki gün mola verildi. Bu sırada karşıdan Persler görüldü. Romalılar hemen ilerleyerek düşmana yaklaştılar, ancak çatışma olmadı. Buradan Prisabora'ya gelindi.¹¹⁷ Kent, teslim olma çağrısına karşı koydu. Ama Julianus'un askerleri surlarda koçbaşıyla delik açarak içeri daldılar. Kenti kül haline getirdiler.¹¹⁸ Prisabora'nın tümünden yıkılışıyla Diyarbakır'ın da öcü alınmış oldu. Maogamalka kenti ve kalesi Pers başkentini koruma amacıyla kurulmuştu. Geride bu denli önemli bir yerin kalmasını istemeyen imparator, hemen kuşatmaya geçti. Roma ordusundan üç birliği bu kuşatma için görevlendirdi. Kent Romalılarca alındı. Kaleler yerle bir edildi ve Maomagalka baştanbaşa yıkılıp yok edildi.¹¹⁹ Seleukia'nın güneyinde Trajan tarafından yaptırılmış, Septimus Severus zamanında onarılmış olan kanal, Fırat ile Dicle'yi birbirine bağlıyordu; Persler bu kanalı kapatmışlardı. Julianus, kanalı açtırarak bin yüz gemide oluşan filoyu Dicle'ye geçirdi.¹²⁰ Ktesiphon yakınında iki ordu savaştı ve ordu Ktesiphon kapılarına dayandı. Pers kralı, Julianus'a barış önerisinde bulunmuş fakat Julianus bunu reddetmişti. Ktesiphon'u almak gerçekten kolay değildi. Sasani hanedanlığı, Arsakidlerden daha iyi bir şekilde burayı tahkim etmişlerdi ve gerçekten Ktesiphon'u almak neredeyse imkânsızdı.¹²¹ Ayrıca Pers ordusu, Roma ordusundan daha üstündü. Bu nedenle savaş meclisinin aldığı ve Julianus'un da onayladığı bir kararla Ktesiphon'un kuşatılmasından vazgeçildi. Julianus'un karşısına şimdiye kadar küçük birlikler çıkmıştı, şimdi ise Pers kral ordusu yaklaşıyordu. Bir meydan savaşına katılmak ve kazanmak, Ktesiphon'un kendiliğinden düşmesi demekti bunun için Julianus, ordusunu Dicle'den yukarıya doğru içlere çekmeye karar verdi. Ancak akıntı tersti ve filonun Perslerin eline geçip de aleyhte kullanılma riskine karşı Julianus, içlerindeki yiyecek ve silahlarla birlikte gemileri yaktırdı. Yalnız birkaç gemi alıkondu, bunlarda gerektiğinde nehri geçmek için kullanılmak üzere arabalara kondu. Bir de Julianus savaş gemilerini yaktırarak 20.000 savaşçısı daha kazandı. Julianus, gemileri

¹¹⁵ N. Baydur, *İmparator Julianus*, s. 104-105.

¹¹⁶ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, cilt 2, s. 303.

¹¹⁷ N. Baydur, *İmparator Julianus*, s. 106.

¹¹⁸ Sykes, *A History of Persia*, s. 420.

¹¹⁹ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, cilt 2, s. 306-307.

¹²⁰ Sykes, *A History of Persia*, s. 420.

¹²¹ Sykes, *A History of Persia*, s. 422.

yaktırırken içindeki malzemeleri Mezopotamya'dan sağlayabileceğini düşünmüştü ancak; düşündüğü gibi olmadı. İmparator orduyu kısa yoldan döndürmek istiyordu; çünkü ordu gerçekten zor durumdaydı. Ordunun geldiği yerden geri dönmesi, geçtikleri yerleri kendileri çöle çevirdiklerinden imkânsızdı. Roma ordusunda sıcak, susuzluk ve açlıktan ölenlerin sayısı çoğalıyordu. 16 Haziran 363 günü Romalılar Pers ordusunun saldırısına uğradılar; fakat düşman püskürtüldü. Bundan sonra yolda çatışmalar olmuş, Roma süvarileri düşmanı püskürtmüştür. 26 Haziran'da Persler her yerden birden saldırıya geçtiler. Julianus sıcak nedeniyle zırhını giymemişti. Pers ordusu kaçmaya başlamıştı, Romalılar onlara arkadan saldırıyorlardı. Bu sırada nerden geldiği bilinmeyen bir ok Julianus'un kaburgalarını delerek karaciğerine saplandı¹²² ve hükümdarlığının yedinci yılında otuz iki yaşında¹²³ ölmesine sebep oldu. Julianus'un kimin öldürdüğü hiçbir zaman anlaşılamamıştır. Ancak bir Pers silahı ile öldürülmediği hemen hemen kesindir. Şapur'un Julianus'u öldürecek kişiye ödül sözü vermesine karşılık ordusundan hiç kimsenin böyle bir iddia ile ortaya çıkmamış olması da bunu kanıtlar. Julianus, büyük olasılıkla Hıristiyanlardan biri tarafından öldürülmüştü. Ölümünden sonraki olaylarında gösterdiği gibi Hıristiyanların kını o denli büyüktü ki, bir fanatik bunu rahatça yapabilirdi.¹²⁴

Nisibis ve Beş Eyaletin Şapur'a İade Edilmesi (M.S. 363)

Julian'ın ölümünden sonra, Jovian imparator seçildi. İmparator olduğu gün Pers ile yeni bir savaş başladı ve Jovian Samarra'ya gitti. Şapur'un askerleri Roma ordusunu yeniyor gözükmekteydi. Roma'da yiyecek stokları azalmıştı, Pers ise savaşlardan yorgun düşmüştü. Bu doğrultuda dört gün süren müzakerelerden sonra otuz yıllık bir barış antlaşması imzalandı.¹²⁵ Böylece Narses'in Romalılara bırakmak zorunda kaldığı beş eyalet, Pers'e iade edildi. Nisibis, Singara ve Doğu Mezopotamya'nın üçüncü büyük kalesi Muare Pers'e bırakıldı. Ermenistan, Roma nüfuz alanından

¹²² N. Baydur, *İmparator Julianus*, s. 107-109.

¹²³ M. Hadas, *A History of Rome*, s. 199.

¹²⁴ N. Baydur, *İmparator Julianus*, s. 110-111.

¹²⁵ The Cambridge Medieval History, volume 1, chapter 3, s. 86.

çıkarıldı.¹²⁶ Antlaşma gösterişli ant içmeler ve dinsel törenlerle kutlandı. Her iki taraftan da seçkin kimselerden esirler alınıp verildi.¹²⁷

İran için görkemli olan bu antlaşmayla ‘Büyük’ unvanını kazanan ve Pers’i daha ileri bir pozisyona götürmeyi başaran Şapur’un uzun süreden beri devam eden ve zaferlerle dolu olan¹²⁸ mücadele dönemi bitmekteydi.¹²⁹

¹²⁶ Sykes, *A History of Persia*, s. 422.

¹²⁷ M. Hadas, *A History of Rome*, s. 202.

¹²⁸ Bkz. Ek 4.

¹²⁹ Sykes, *A History of Persia*, s. 423.

II. BÖLÜM

V. ve VII. YÜZYILLAR ARASINDA ROMA PERS MÜCADELELERİ

1- V. YÜZYIL

Savaşın verdiği acılarla ve kayıplarla dolu geçen dört yüz yıldan sonra, beşinci yüzyılı fetret devri olarak değerlendirebiliriz. Bu yüzyılın başında yapılan savaşın haricinde iki devlet arasında başka savaş olmadı. Bu durum ise iki devletinde işine geldi. Bizans, iç bölgelerini güvence altına almak için çalıştı; Pers ise iç anlaşmazlıklarla zaten çok yorgun düşmüştü. 420- 422 yılları arasında birkaç sınır çatışması haricinde barış, V. yüz yıl boyunca devam etti.¹³⁰ Zaman zaman Ermenistan'daki olaylarla dinginlik sarsıntılar geçirdiyse de Erdeşir'in ve Konstantinus'un ardılları seksen yıl boyunca bu antlaşmanın başlıca koşullarına bağlı kaldılar. VI. ve VII. yüzyıllarda ise mücadeleler eski hızıyla devam etti.

II. Erdeşir (M.S.379-383), III. Şapur (M.S.383-388) ve IV. Behram (M.S.388- 399)

İmparatorluğun en güçlü dönemindeki yetenekli ve güçlü kralın takipçileri genellikle zayıf ve güçsüz karaktere sahip oluyorlardı, tıpkı Büyük Kral II. Şapur'dan sonra II. Erdeşir'in kral olması gibi. II. Erdeşir'in yaptığı iş sadece vergilerden halkı kurtarmak ve bu sayede ' Hayırsever' unvanına sahip olmak oldu. 379 ile 383 arasında dört yıl hükümdarlık yaptı. Son yılında tahttan indirildi.

Ondan sonra hükümdar olan kuzeni III. Şapur, Roma ile bir anlaşma yaparak Arapyad kabilesi üzerine yürüdü. Hükümdarlığının anısına Şapur ve kendisini temsil eden bir heykel yaptırdı. Bu heykel hâlâ Kirmanşah yakınındaki Tâk-i Bustan'da durmaktadır. 388 yılında öldü.¹³¹

III. Şapur'dan sonra IV. Behram kral oldu. Bu dönemde Roma ile bir mücadeleye girilmedi. Bu akıllı imparator, savaş fikrini benimsemedi. Kardeşi Behram-Şapur ondan sonra hükümdar oldu. IV. Behram'ın hükümdarlığı hakkında çok fazla

¹³⁰ M. V. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Özne Yayınları, Nisan 1999, s. 38.

¹³¹ Sykes, *A History of Persia*, s.427.

bilgiye sahip olmamakla birlikte onun bir ayaklanma sırasında kendi askerleri tarafından öldürüldüğünü bilmekteyiz.¹³²

Yezdigird Dönemi (M.S. 399- 420)

Yezdigird kral olduğunda, barış içinde bir ortam vardı. Atalarından ona miras olarak kalan savaş sevgisi, onun bu doğrultuda hareket etmesini sağladı. Roma İmparatorluğu'nda barbar istilaları vardı ve Roma tam bir karışıklık içindeydi (410). Suriye ve Asya bu durumda rahatça ele geçirilebilir ve Yezdigird, Arşemenid hanedanlığının olan bütün bu bölgeyi tekrar alabilirdi. Ama bu düşüncelerini hiçbir zaman hayata geçirmede. İki imparatorluk arasında ilişkiler dostane bir şekilde sürdü. Hatta Doğu Roma İmparatoru Arkadius ölünce oğlu Theodosios'u Yezdigird'in himayesine verdi.¹³³

Yezdigird'in Hıristiyanlara Uyguladığı Politika

Hıristiyan halk, Büyük Şapur zamanında çok yoğun baskılara maruz kalmıştı. Onun ölümüyle yavaş yavaş haklarını yeniden elde etmeye başladılar. Yezdigird zamanında Hıristiyanların durumu resmen düzeldi. Mezopotamya rahibi Marutha, II. Theodosius'un imparatorluğunu ilan eden bir elçi olarak görevlendirildi. Büyük Kral'ın hastalığını tedavi etmesi ile onun güvenini kazandı. Böyle büyük bir iltimas meyvelerini hemen verdi. 409'da bir ferman yayınlanarak Hıristiyanların açıkça ibadet edebilecekleri ve kiliselerini tekrar onarabilecekleri açıklandı. Bu kararname, batı kilisesi için Milano Fermanı kadar önemliydi. Bu fermanı 410'da Seleucia konsilinin toplanması takip etti. Bu konsilde Nicea (İznik) konsilinin inançları kabul edildi. Yezdigird bu sıralarda muhtemelen vaftiz olmak niyetindeydi ve hatta mübitlere işkenceler bile yapıldı. Bir süre sonra mantıklı düşünmekten çok uzakta olduğunu fark etti ve eski inancına dönerek, Hıristiyan mezhebinin yıkılması için uğraşmaya başladı. Böylece beş yıl sürecek zulüm devri başladı.¹³⁴

¹³² Sykes, *A History of Persia*, s.428-429.

¹³³ Sykes, *A History of Persia*, s.429.

¹³⁴ Sykes, *A History of Persia*, s.420-421.

Behram Gur'un Hükümdarlığı ve Roma'yla Mücadelesi (M.S. 420-421)

Yezdigird'in saltanatının son yıllarında Hıristiyanlara yaptığı zulüm, yeni imparator zamanında da devam etti. Behram'ın işkenceleri yüzünden pek çok mülteci sınır dışına çıkmak zorunda kaldı. Behram Roma'dan bu mültecileri geri vermesini istedi. İsteği reddedilince savaş kaçınılmaz oldu. Romalılar bölgeyi alarak Tigris'i geçtiler, Büyük Şapur'un geri aldığı beş eyaletten biri olan Arzanene'yi yağmaladılar. Ordu komutanı Ardaburius Mezopotamya'ya girdi ve Nisibis'i kuşattı. Behram'da büyük bir orduyla bölgeye geldi ve Romalılar çekilmek zorunda kaldılar. Daha sonra savaş devam etti ve sonunda iki imparator eşitlik sağladılar. Antlaşma yapıldı.¹³⁵

II. Yezdigird Dönemi (M.S 440)

440'da Behram'dan sonra oğlu II. Yezdigird imparator oldu. Vakit kaybetmeden Roma'ya savaş açtı. İmparator Theodosius bu düşmanlığın önlenmesi konusunda endişeliydi. Fakat elçileri hiçbir çatışma olmadan sınırdan antlaşma yapmayı başardılar. Yezdigird, Derbent'teki büyük gücü göz önünde bulundurarak Pers'e bir miktar tazminat ödenmesi koşuluyla antlaşmayı kabul etti ve bundan sonra doğu sınırlarıyla ilgilendi.¹³⁶

Hormisdas'ın Tahtı Zorla Alması (457) ve Firuz'un Hükümeti Devirmesi (459)

457'de II. Yezdigird'in ölümünden sonra genç oğlu Hormisdas, abisinin yokluğundan faydalanarak tahtı işgal etti. Firuz bu sırada Sistan'ı yönetmekteydi. Bu haberi duyunca büyük bir güçle Hormisdas'a saldırdı ve tahtı aldı. Onun hükümdarlığında her yerde adalet ve verim vardı.¹³⁷

¹³⁵ Sykes, *A History of Persia*, s.431-432.

¹³⁶ Sykes, *A History of Persia*, s.435.

¹³⁷ Sykes, *A History of Persia*, s.436.

Pers'teki Hıristiyanların Doktrin Konusunda Anlaşmazlığa Düşmeleri

Firuz'un egemenliği boyunca Roma'da Tanrı'nın tabiatı, Hıristiyanlar arasında tartışılmış ve bu tartışmada Pers kilisesi de taraf olmuştur. Bu teoloji tartışmaları bütünüyle ele almak konumuzun dışına çıkmak anlamına gelmekle birlikte olayın siyasi boyut içermesi konuyla ilgili kısa bir açıklama yapmanın gereğini hissettirmiştir.

İznik konsilindeki kararlar, Arianizm'in dışlamıştı.¹³⁸ Fakat beşinci yüzyılda Hıristiyan âlemi görüş farklılıkları içindeydi. İsa'da tek mi çift mi tabiat var, İsa hem insan hem de Tanrı tabiatlı mı, Meryem, Tanrı'nın mı yoksa sadece İnsan İsa'nın mı annesi? gibi tartışma konuları vardı. Nasturiler, 428'de Meryem'in Tanrı'nın değil, İsa'nın annesi olduğunu kabul ettiler. Bu ise doğu ve batı arasında mezhep ayrılıklarına yol açtı.¹³⁹ Doğu ile batı kiliseleri bundan sonra bu görüş ayrılığıyla birbirlerini etkilemeye çalıştılar. Bu ise zaman zaman kanlı çatışmaların çıkmasına sebep oldu. Din aynı ülke insanlarını bile derinden etkilemeyi başarmıştı. Bu konuda Pers kilisesi de Roma'nın doğu sınırında kargaşa yaratmak ve buraları rahatça işgal edebilmek düşüncesiyle İsa'nın çift tabiatlı olduğu düşüncesini savundular. Pers'teki Hıristiyanlar ise inançlarından dolayı şiddete maruz kalmamak için kralın düşüncelerini kabul etmek zorunda kaldılar.¹⁴⁰

2- VI. YÜZYIL

Barbarların kuzeyden baskısı ve Sasani devletinin yaptığı tazyikin kendini gittikçe arttırması, yeni askeri görevlere ihtiyaç hissettirdi. Altıncı yüzyılda Bizans devletinin ağırlık noktası bu nedenle doğuya kaydırılmıştır. Çünkü devletin doğu kısmının iktisadi gücü daha büyüktü. Sasani devletinin oluşturduğu tehlike altıncı yüzyılda şiddetini giderek arttırdı. İran şehinşahları ile mücadele, Bizans devleti için en önemli siyasi ve askeri görevlerden biri oldu.¹⁴¹

¹³⁸ M. Çelik, *Bizans Mparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri*, s. 21.

¹³⁹ M. Çelik, *Bizans Mparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri*, s. 30.

¹⁴⁰ Sykes, *A History of Persia*, s.438-440.

¹⁴¹ George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1999,s. 40.

İranlıların durumu Bizans'tan daha iyiydi. İranlılar için tek gerçek düşman Bizans'tı. Çünkü coğrafi konumları onları, diğer yerlerden gelebilecek saldırılara karşı koruyordu. Kuzey kavimleri ile aralarında Toros dağları vardı. Aralarındaki gayet dar bir geçit ise zaten İranlıların elindeydi. Güneyleri zaten denizle çevriliydi. Uğraşabilecekleri yegâne düşman Bizans idi. Bu durumu Hormisdas'ın elçilerinden biri şu sözlerle açıklıyor: 'Romalıların birçok savaşla uğraştıklarını ve hemen bütün kavim ve milletlerle çarpışmak zorunda olduklarını biliyoruz. Onlar dahi bizim özellikle kendileriyle savaşımız olduğunun bilincindedirler.'¹⁴²

Kavad'ın Hükümdar Oluşu (M.S. 487) ve Roma'yla Savaşılması (M.S. 503-531)

Firuz'un oğlu Kavad, Pers tarihinde 'Büyük Kral' olarak bilinir. Kavad'ın hükümdarlığının ilk sekiz yılı Roma'yla barış içinde geçmiş ancak bundan sonra Arap fetihlerine kadar iki imparatorluk arasında mücadeleler hep devam etmiştir.

I. Yezdigird ve II. Theodosius'un imzaladığı antlaşmanın şartlarına göre Roma, Derbent garnizonunun masrafları için Pers'e yıllık vergi vermek zorundaydı. Anastasius, bu vergiyi ödemeyince savaş başlamıştır.¹⁴³

22 Ağustos 520'de İran hükümdarı Kavad, bütün İran ordusunu toplayarak kuzeye doğru taarruza geçti. Erzurum şehrini birkaç gün içinde ele geçirdi. Bu saldırıda yanında bulunan Hun kuvvetleri, oranın valisi olan Konstantin'in Bizans'a hıyanet ederek şehri Kavad'a teslim etmesi; bu şehrin alınışını çabuklaştırdı. Kavad şehri ele geçirince yaktı yıktı. Konstantin'i de kendisine vali yaptı ve orada bir muhafız birliği bırakarak şehirden ayrıldı.¹⁴⁴

Kavad daha sonra Diyarbakır üzerine yürüdü. 502 Ekim'de bu şehrin önünde konakladı. Roma imparatoru Anastasius iki taraftan da daha fazla kan dökülmesin diye, Rufinus eliyle Kavad'a para teklifinde bulundu. Ancak Kavad bunu reddetti. Bütün gücüyle Diyarbakır'ın alınması için gece gündüz mücadele etti.¹⁴⁵ Ancak bu şehrin direnişi öyle güçlü oldu ki, Kavad'ın kuşatması üç ay sürdü ve elli bin askerini yitirmesine neden oldu.¹⁴⁶ Diyarbakırlılar daha fazla dayanma güçleri

¹⁴² Montesquieu, *Romalıların Yükselişi ve Düşüşü*, Söylem yayınları, Kasım 2001, s. 181-182.

¹⁴³ Sykes, *A History of Persia*, s. 442-443.

¹⁴⁴ Mar Yeşua, *Vakaayı'nâme*, İstanbul Şehir Matbaası 1958, s. 29.

¹⁴⁵ M. Yeşua, *Vakaayı'nâme*, s. 30.

¹⁴⁶ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, cilt 4, s. 94.

kalmayınca gizlice şehri terk ettiler. Kavad ise Araplardan yardım aldı. Pers gücüne Arap ve Hunların eklenmesiyle Diyarbakır alındı. Romalıların pek çoğu öldürüldü, kalanı da esir alındı.¹⁴⁷

Bundan sonra savaş üç yıl daha sürdü. En nihayetinde iki ülke arasında biraz zorunlu da olsa barış imzalandı. Zira artık kış gelmişti ve her yerde kıtlık baş göstermeye başlamıştı. Yapılacak zorunlu iş, barıştı. Her iki hükümdar da barışın şartlarına uymak kaydıyla¹⁴⁸ savaş bitirildi.

Anastasius döneminde İran'la yapılan barış anlaşması gereği, İran'a ödenen yıllık vergi Justin döneminde ihmal edilince Kavad, Arapları kışkırtarak Bizans topraklarına akınlar düzenlemeye başlamalarını sağladı. Buna mukabil, Bizans askerleri de Pers Ermenistan'ını işgal etti (526). Nusaybin'de iki taraf arasında görüşmeler başladı ancak netice alınamadı.¹⁴⁹ 527 yılında tansiyonun yükseldiği sırada Justin'in ölümüyle tahta Justinianus geçti.¹⁵⁰

Justinianus döneminde, Pers'le yapılan savaş kimi zaman Roma'nın, kimi zaman da Pers'in üstünlüğü ile geçti. Ancak komutan Belisarios'un Dara zaferi kayda değer bir önem taşıyordu. Dara ovası savaş hilelerine ve tuzaklarına olanak sağlamadığından, Belisarios'un akıllıca planı buranın alınmasını gerçekleştirdi. Belisarios, önce dik, sonra da paralel hatlarla uzayan ve düşman kanatlarıyla gerisine hâkim süvari birliklerini korumak için birliklerinin cephesini geniş bir hendeğin arkasına yerleştirdi. Romalıların merkez saflarında sarsıntı olmaya başladığı sırada bu süvarilerin hızlı ve bilinçli akını, savaşı kazandırdı.¹⁵¹

Ertesi yıl Suriye'ye saldıran İran ordusu yine Belisarios'un bilgili hareketleriyle devinimsiz bırakıldı. Ancak askerlerin sabırsızlığı hiç kan dökülmeyecekken pek çok kayıp verilmesine neden oldu. Perslerin yardımına gelen Hun'lar ve Hristiyan Arapların kalleşliği yüzünden Pers tehlikesi daha fazla hissedilir oldu. Roma ordusu adeta ok yağmuru altında eziliyordu. Belisarios, çok uzun bir dayanmadan sonra barışın yakınlaşması ile rahat bir nefes aldı. Bu sırada

¹⁴⁷ M. Yeşua, *Vakaayı'nâme*, s. 30.

¹⁴⁸ M. Yeşua, *Vakaayı'nâme*, s. 48.

¹⁴⁹ Duval, *Histoire d'Edessa*, s. 199.

¹⁵⁰ Auguste Bailly, *Bizans Tarihi Cilt 1*, Tercüman bin bir temel eser 46, s. 62.

¹⁵¹ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, cilt 4, s. 111.

Belisarios, Afrika'ya gönderildi.¹⁵² Persler ise, birbiri ardına Hieropolis, Boere ya da Halep, Apame ve Kalsis'i kuşattılar.¹⁵³

Kavad'ın Hükümdarlığının Önemi

Kavad'ın hükümdarlığı kırk yılı aşkın bir zaman devam etmiştir. Hanedanlığın diğer büyük krallarıyla kıyaslanamayacak olsa da askeri kapasitesi çok yüksek olan birisiydi. Onun bu kadar süre tahtta kalmasını, krallığın gücünü yeniden kazandırmak azmine bağlayabiliriz. Son başarısı, onun askeri yeteneği kadar politik zekâsının da çok iyi olduğunu kanıtlamaktadır. Ölümünde, son savaştaki yenilgisini saymazsak, İran'ın gücü ve saygınlığı hayranlık uyandırıcıydı. Arkasında hem Hunlarla hem de Romalılarla aynı anda savaşabilecek güçte bir ordu bıraktı.¹⁵⁴

Roma ile Barış Yapılması (M.S. 533)

Kavad'dan sonra Hüsrev Nuşirevan hükümdar oldu. Nuşirevan Roma ile barış yapmak için çok istekliydi. Kendisini henüz iç politikada rahatlamış hissetmemekteydi. Tahta sahip olabilmek için erkek kardeşlerini ve onların oğullarını öldürtmüştü. Bu yüzden önce içerde güvende olmayı istemekteydi. Bu açıdan dışa yönelik savaşçı bir politika izlemenin yanlış olacağı kanısındaydı. Justinian'da İtalya ve Afrika'yla rahatça uğraşabilmek için doğu sınırlarının güvenliğini istemekteydi. Her iki tarafında savaş istemeyen olumlu tutumu, otuz yıllığına barışın imzalanmasını sağladı. Buna göre;

1-Roma, Derbent'in ve Caucasus'taki diğer kalelerin bakım masrafı olarak on bir bin pound altın ödemeyi kabul etti.

2-Dara, Roma'da kaldı fakat karargâh Mezopotamya'da olmayacaktı.

3-Roma ve Pers, sonsuza kadar müttefik olacaklardı.¹⁵⁵

¹⁵² E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, cilt 4, s. 112.

¹⁵³ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, İst. 1995, cilt 5, s. 213.

¹⁵⁴ Sykes, *A History of Persia*, s. 446-447.

¹⁵⁵ Sykes, *A History of Persia*, s. 450.

Hüsrev Nuşirevan'ın Antakya'yı Kuşatması ve Yağmalaması (M.S 540)

Hüsrev Nuşirevan 540 yılında Bizans'ın doğu sınırlarından garnizonlarını çektiğini ve Ermenistan'la Lazika'nın Bizans'a zor dayandığını¹⁵⁶ öğrenince saldırıya geçti. Bizans, hazırlıksız yakalandığından bir meydan savaşına girmeleri mümkün değildi.

Hüsrev'in bu kez ana hedefi, yüzyıllardan beri düşman görmemiş Antakya idi. Justinianus, Hüsrev'in Antakya surları önünde görünmesinden evvel, kente 6000 kişilik bir garnizon sokmayı başarmıştı. Ancak bu Hüzmüz'ün kenti ele geçirmesini engelleyemiyordu.¹⁵⁷ Halkın soylu dayanışına karşılık Romalı askerlerin şehri terk etmesi Hüzmüz'ün kenti almasında etkili oldu¹⁵⁸ ve Hüzmüz gerçek bir katliamdan sonra kenti ele geçirdi.

Justinianus, bu yenilgiden sonra komutan Belisarios'u çağırmak zorunda kaldı. 541'de Belisarios komutasında imparatorluk ordusunu toplayarak, savaşa devam etmesine rağmen Sasaniler karşısında başarılı olamadı. Savaşın ve düşman akınlarının getirdiği yıkıma bir de doğal afetler eklenince¹⁵⁹ bu koşullarda İran'la savaşın iyiye gitmesi beklenmezdi.

Nuşirevan'ın Antakya'yı aldıktan sonra gözünü Karadeniz'e dikmesi üzerine¹⁶⁰, Belisarios hemen harekete geçti. Nisibis'e yakın bir yerde ordusunu hazırladı. Ancak bu ordudaki askerler ücretsizdiler ve de disiplinleri yoktu. Belisarios planını, Persleri kalenin dışına çekip geri çekilmelerini önlemek üzerine kurdu. Arethas, Belisarios'un yardımına gelecek ve Arapları da destek olarak yanına alacaktı. Fakat plan Belisarios'un düşündüğü gibi olmadı, Arethas, gelmedi ve de hareketinden hiç haber vermedi. Ama yine de Belisarios'un planı Nuşirevan'ın ülkesini savunmak üzere dönmesi konusunda işe yaradı.¹⁶¹ Ancak kısa bir süre sonra Belisarios geri çağrıldı. Ne var ki Perslerin bir türlü tehlike alanının dışına çıkarılamaması sonucu Belisarios, ikinci kez ordunun başına getirildi. Gelmesiyle Suriye'nin elden gitmesini önlemesi bir oldu.

¹⁵⁶ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, cilt 5, s. 212.

¹⁵⁷ Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans İmparatorluğu*, s. 78-79.

¹⁵⁸ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, cilt 5, s. 214.

¹⁵⁹ 542'de imparatorluk yüzyıllardan beri görülmemiş şiddette bir veba salgınıyla karşılaştı. Özellikle nüfusun yoğun olduğu kentlerde ortalığı kasıp kavurdu. İstanbul'da ölenlerin sayısı, günde 5000 kişiye ulaşıyordu.

¹⁶⁰ 541'de Lazika'ya saldırdı ve Petra kalesini aldı.

¹⁶¹ E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, cilt 5, s. 216.

Aralarında büyük bir savaş gerçekleşmeden Persliler, yenilgiyi kabullendiler. Bunun üzerine Belisarios bir kez daha İtalya'ya gönderilmek üzere ordunun başından alındı. Bu ise Pers için büyük bir fırsattı. Bu başıboş ve dağınık kalabalığı yenmeleri hiç de zor olmadı.¹⁶² Bundan sonra barış kendiliğinden geldi. Sasanilerle beş yıllık bir ateşkes anlaşması imzalandı. Bu anlaşma egemenliğini kazanabilmek için daha savaşacakları Lazika'yı kapsamıyordu.¹⁶³

İmzalanan beş yıllık anlaşmanın Lazika'yı kapsamaması bu bölgede hâkimiyet mücadelesinin sürmesine neden oldu. Kafkasya halkı bu savaştan hiç memnun değildi. Lazlar, İran'ın zorbalığından bıkmış olduklarından Roma tarafına; buna karşılık o güne kadar Bizans'a boyun eğen halklar da Hüsrev'in tarafına geçiyorlardı. Aralarında ikili çatışmaların fazla olmaması bile bu savaşın uzayıp gitmesini engellemiyordu. Bu ise her iki tarafın da hem mali hem de askeri kaybı demektir. Petra kalesi için uzun ve çetin bir mücadele verildi. Kale, 547'de İranlıların eline geçti; 549'da başarısız bir Bizans saldırısına uğradı; 551'de ise Bizans hakimiyetine girdi. Justinianus artık kesin bir sonuç için 50.000 kişilik bir ordu hazırladı. Ancak bu sefer de Hüsrev bu bölgede savaşın anlamsız olduğunu ve Lazika'nın alınsa bile coğrafi özellikleri nedeniyle korunamayacağını düşünerek ülkeyi boşalttı. Böylece 562 yılında barış imzalandı.¹⁶⁴

Elli yılına imzalanan anlaşmanın şartlarına göre:

1-Savaş boyunca alınan esirler geri dönmeleri halinde engellenmeyeceklerdi. Buna her iki tarafın elindeki tutsaklar da dâhildi. Barış zamanında ise bir taraftan diğerine iltica edenlerin dönmeleri konusunda baskı yapılmayacaktı, karar kendilerine bırakılacaktı.

2-Bir halkın diğerine zararı olursa tartışma arabulucu tarafından çözülecekti. Davranışı yanlış olan zararı ödeyecekti.

3-Anlaşmanın şartları bozulmasın diye, sınır bölgelerde iki ülke de tahkimat yapamayacak ve de duvarlar bile onarılmayacaktı.

Barış kararları benimsendiğinde Pers'teki Hıristiyanlar için özel önlemler alındı. Buna göre istedikleri gibi ibadet etmelerine izin verilecek, dilerlerse kilise kurabileceklerdi. Perslerin dinlerine uymaları için zorlanmayacaklardı.¹⁶⁵

¹⁶² E. Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, cilt 5, s.217-218.

¹⁶³ Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans İmparatorluğu*, s. 79-80.

¹⁶⁴ Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans İmparatorluğu*, s. 84-85.

¹⁶⁵ Sykes, *A History of Persia*, s. 454.

Bu anlaşmanın kesinliğini sağlamak ve önemini belirtmek üzere şartlar yirmi tercüman ve altı Persli, altı da Romalı önünde imzalandı ve anlaşmanın orijinali parafın ve Pers mührü ile mühürlendikten sonra saklandı. Taraflar karşılıklı olarak barışın şartlarını taşıyan bu dokümanları değiş tokuş ettiler.¹⁶⁶ İran devletinin büyük hamle gücü başlamıştı ve Bizans Ön Asya’da gözle görülür bir şekilde ikinci plana düşüyordu.¹⁶⁷

Justinianus 565 yılında ölünce, yerine yeğeni Justinus II geçti. Justinus (565-78), İran şehinşahına zamanı gelmiş olan haracı ödemekte tereddüt edince imzalanması için o kadar gayret gösterilmiş barış anlaşması bozulmuş oldu. Sert ve uzun bir savaş başladı. Harekât her şeyden önce, çok eski zamanlardan beri iki devlet arasında savaş konusu olan, strateji ve ticari siyaset bakımından çok önemli bir bölge, Ermenistan, etrafında dönüyordu. Ermeni arazisine sahip olmak Bizans için şimdi her zamankinden daha önemliydi. Germenlerle yaşanan problemler sonucu ücretli savaştı ihtiyacını artık karşılayamaz olan Bizans, yerli halkından asker toplamak zorunda kalmıştı. Bu açıdan gözlerini Ermenistan’ın savaştı halkına çevirmişti. Tam yirmi yıl boyunca, imparator Justinus II, Tiberios Konstantinos (578-82) ve Mavrikios (582-602) devirlerinde, İran’a karşı savaş, bütün kuvvetlerin ortaya dökülmesi suretiyle devam etti. İran devletinde çıkan karışıklıklar ve imparator Mavrikios’un gösterdiği enerji savaşın Bizans lehine bitmesine neden oldu. Mavrikios’un desteği ile genç Hüsrev II. Perviz, büyük Hüsrev Anuşirvan’ın bir torunu, İran tahtına sahip oldu.¹⁶⁸ İmparator Mavrikios’un bu yardımı, minnet duyguları içindeki şahla kalıcı ve Bizans lehine bir barışın imzalanmasına sebep oldu. Buna göre yıllardan beri durmadan istilaya uğrayıp, karşılıklı işgal edilen Ermenistan ve Doğu Mezopotamya, Dara şehriyle beraber Bizans’a terk edildi. Bir diğer önemli madde ise, uzun yıllardan beri Bizans için utanç verici ve onur kırıcı olan İran’a verilen ‘yıllık haraç’ uygulamasına son verildi.(591)¹⁶⁹

¹⁶⁶ M. Hadas, *A History of Rome*, s. 262-263.

¹⁶⁷ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 66.

¹⁶⁸ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 73.

¹⁶⁹ Vasiliev, *Bizans imparatorluğu Tarihi I*, Çeviren Müfid Mansel, Maarif matbaası, Ankara 1943, s. 214; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 73; E. Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 26 vd.

3-VII. YÜZYIL

Hüsrev ve Heraklius'un Mücadeleleri

Bizans ve Pers mücadelesinde son devreye gelindi. Bu yüzyılın sonlarında Pers hanedanlığı yıkılmış, Doğu Roma İmparatorluğu ise Arapların doğu eyaletlerini istilasıyla büyük yara almıştır. Ancak iki imparatorluk arasındaki mücadele son ana kadar devam etmiştir.

591 yılında imzalanan barış anlaşmasına her iki tarafta 602 yılına kadar sadık kaldılar. 603'te Bizans'ta tahta değişikliği ile Mavrikos öldürülerek yerine Phokas geçirildi. Bu ise yeni bir savaşın habercisi oldu. İran bu fırsatı kaçırmadı. Görünüşte Mavrikos'un intikamını almak ve tahtı işgal eden Phokas'a karşı meşru yönetimi desteklemek amacıyla Bizans'ı istila etti.¹⁷⁰

Phokas iktidarında Pers'le yapılan savaşlar ve iç anarşi Bizans'ı yıprattı. İran kralı II. Hüsrev ise Bizans'ın bu elverişli durumundan yararlanmayı bildi. Savaş 604'den 609'a kadar sürdü ve imparatorluk için bozgunlar dizisi oldu.¹⁷¹ 605'de Phokas, Avarlar'dan yüksek bir haraç ödeme karşılığında kurtulduktan sonra, bütün askeri gücüyle İran üzerine yürüdü. Ancak bir başarı elde edemedi. İranlılar 605'te sınırdaki stratejik Dara Kalesi'ni ele geçirdiler. Suriye ve Mezopotamya, İran süvarileri tarafından istila edildi. Süvariler Bizans'taki bu boşluktan yararlanarak Anadolu'yu boydan boya aştılar ve Khalkedion ve Başkent yakınlarına kadar dayandılar. 610'da Phokas tahttan indirilerek öldürüldü. Yerine senato tarafından seçilen Heraklius geçti. Durum yeni imparator zamanında da değişmedi. İranlılar Bizans'tan parça parça toprak koparmaya devam ettiler.¹⁷²

Heraklius, Bizans tarihinin en büyük hükümdarlarından biriydi. İktidarı ele aldığı anda devlet bir harabe halindeydi. Eski idare mekanizması durmuş, ücretle asker toplamaya dayanan ordu organizasyonu işlemez hale gelmişti. Balkanlarda Slavlar ve Avarlar istedikleri gibi hareket ediyorlar, doğuda ise İranlılar, Anadolu'nun kalbine kadar ilerlemişlerdi. Bu durumdan kurtulmanın tek yolu bir içten yenilenme ve

¹⁷⁰ Peter Brown, *Geç Çağda Roma ve Bizans Dînyası*, Tarih Vakfı Yurt yayınları, Ekim 2000, s. 105; Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren Tevfik Bıykoğlu, Vakit Gazete Matbaa, İstanbul 1938, s. 48; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 76-77.

¹⁷¹ A. Bailly, *Bizans Tarihi I*, s. 113.

¹⁷² Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, s. 109-110.

canlanmaydı. Bir ara Heraklius başkenti Kartaca'ya taşımayı düşündü. Fakat bu fikrin İstanbul ahalisinde uyandırdığı derin ümitsizlik ve patrik Sergios'un itirazı imparatoru bu fikrinden vazgeçirdi.¹⁷³ Heraclius, demoralize olan askerleri yeniden yapılandırdı, bozulmuş ekonomiyi düzeltti.

611'de Hüsrev Perviz, Bizans'taki karışıklıklardan faydalanarak Suriye'yi istila etti. Zayıf bir Roma ordusunu bertaraf ederek Antakya ve Apamea'yı yağmaladı. Ertesi yıl Kapadokya'yı ikinci kez istila etti. 614'te Damascus'ü aldı. Takip eden yıl Hristiyanları yok etmek için bir savaş planladı. 26000 Yahudi'nin katılımıyla Kudüs'ü aldı. Kutsal Haç'ı – Hristiyanlar için dünyadaki en kutsal emanet- ülkesine götürdü.¹⁷⁴ Ardından Heraklius'a şu mektubu gönderdi: ' Bütün dünyanın efendisi ve Tanrıların en büyüğü Hüsrev'den onun aşağılık kölesi Heraklius'a. Sen, kendi Tanrı'na tapıtığını söylüyorsun. O halde neden, Kudüs'ü benim ellerimden kurtaramadı. Kendini, İsa zannederek boş ümitlerle aldatma, ki o kendisini çarmıha gerilmekten kurtaramadı.'¹⁷⁵

Hüsrev'in istilaları, durmadan devam etmekteydi. 615 yılı ile Anadolu'ya yeni akınlar başladı. Bir İran birliği tekrar Boğaziçi kıyılarına kadar ilerledi.¹⁷⁶ Doğudan İranlılar, kuzeyden Avar ve İslavlar, Bizans devletinin başşehrini iki taraftan kuşatmışlardı. Bu suretle hemen hemen bütün Ön Asya İran hâkimiyeti altında bulunmaktaydı. Eski Akamanış devleti, bir zamanlar Justinianus devrinde *İmperium Romanum'un* yeniden vücut bulmuş olması gibi, tekrar teessüs etmiş görünüyordu. Fakat yeni İran devleti için bunun reaksiyonu çok daha çabuk geldi ve sükût da çok daha büyük ölçüde oldu. İslav- Avar istilasının Balkan yarımadası ve İran saldırısının devletin eyaletleri üzerine döküldüğü yıllar içinde Bizans'ta kendine geliş ve içten sağlama oluşumu başladı.¹⁷⁷

İran- Bizans mücadelelerinde 7. yüzyılın yirminci yıllarında tam bir değişiklik görülmektedir. Bundan önceki devrede uğranılan bozgunların yerini, başarılar alır. Roma, toparlanmayı başardı ve o zamana kadar üstün olan düşmana karşı muazzam bir zafer kazandı. Bu başarıları kazanmak hususunda kilisenin yardımı da söz konusuydu. Hristiyan olmayanlara karşı yapılacak olan savaş için kilise, hazinelerini fakirleşmiş

¹⁷³ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 86.

¹⁷⁴ Leon Arpee, *A History of Armenian Christianity*, The Armenian Missionary Association of America Incompany, Newyork 1946; Norman Davies, *Europa A History*, 1998.

¹⁷⁵ Sykes, *A History of Persia*, s. 482-483.

¹⁷⁶ W. A. Wigram, *The Assyrians and their Neighbours*, London 1929, s. 44.

¹⁷⁷ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 88-89.

olan devletin eline verdi. Savaş, daha önceki zamanlarda hiç bilinmeyen dini bir heyecan havasında başladı. Bu, sonraki haçlı seferlerini hatırlatan ilk tipik ortaçağ savaşı idi. Bu savaşa imparatorun bizzat iştirak ederek ordunun başında bulunması da sonucun olumlu olmasını psikolojik açıdan etkiledi. İmparator paskalyanın ikinci günü, 5 Nisan 622’de dinî bir törenden sonra tahtını terk etti.¹⁷⁸ Heraklius Önasya, Ermenistan, Lazika, Azerbaycan ve Suriye’yi yakıp yıktı. Savaşın en kızgın olduğu dönem 622 yılıydı.¹⁷⁹ 623 Mart’ında İranlıların Kudüs işgaline misilleme olarak Ganzak (Gence) kuşatıldı. Hüsrev şehri terk etmek zorunda kaldı. Buranın en kutsal varlığı olan Zerdüş’tün ateşgedesi tahrip edildi.¹⁸⁰ Bu savaşlarda Kafkas ulusları ve Hazar kabileleri de imparator ile birlik olmuşlardı. İmparator, sadece düşmanı geri atmayı yeterli görmüyor, onun toprağına girmeyi, onu orada yenmeyi ve askerî gücünü orada yok etmeyi istiyordu. Seferin ilk dört yılı ancak mahallî başarılar sağlandı; fakat bunların her biri düşmanın bir gerileyişini göstermekteydi. Bununla beraber, tam büyük bir zaferin kesinleşmiş görüldüğü sırada İstanbul, hükümdarın yokluğunda bir tehlikeyle karşı karşıya kaldı.¹⁸¹ Avarlar, İstanbul’u kuşatmışlardı. Ama, Avarların kuşatması gerçek bir başarısızlıkla sonuçlandı.¹⁸² 627 yılında imparatorun güneye, düşman ülkesine büyük seferi başladı. Müttefikleri Hazarlar, Kafkasya’yı işgal ettiler, sonra İran’a girerek Tiflis’i kuşattılar. Bu sırada Heraclius İskender’in seferleriyle boy ölçüşebilecek bir yıldırım savaşı yaparak Medya ile Asuria arasında yükselen dağ kitlelerini aştı ve eski Ninva yakınındaki ovada Hüsrev’in ordusunu bastırdı. İran ordusunu yendi.

Bizans ile İran arasında yapılan bu savaştan Kurân-ı Kerîm’de de bahsedilmektedir. Hz. Muhammed, 627-628 yıllarında hem Harklius’a hem de Hüsrev’e İslâm’a davet mektupları göndermiştir.¹⁸³ Heraklius, bu davet karşısında olumlu tavır takınırken ki zaten onlar İsa’dan sonra son bir peygamber geleceğini biliyorlardı¹⁸⁴; Hüsrev, büyülenerek mektubu yırtmıştır.¹⁸⁵ Bu durumu öğrenen Hz. Muhammed, ‘ O benim mektubumu yırttı, Yâ Râb, sen de onun saltanatını perişan et’

¹⁷⁸ A. Bailly, *Bizans Devleti Tarihi 1*, s. 126.

¹⁷⁹ Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, s. 111.

¹⁸⁰ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 93-97.

¹⁸¹ A. Bailly, *Bizans Devleti Tarihi 1*, s. 127.

¹⁸² Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, s. 111.

¹⁸³ İbn-i Sâd, *Tabakâtü’l- Kübra*, cilt 1, s. 258, cilt 4, s. 254.

¹⁸⁴ Mahmut Esad, *İslam Tarihi*, Marifet yayınları, İstanbul 1983, s. 731-733.

¹⁸⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Çeviren Prof. Dr. Salih Tuğ, Ankara 2003, s. 357-361.

diye dua etmiştir. Allah'ın elçisinin bu duası kabul olmuş, yukarıda da belirttiğimiz gibi İran bu savaşta yenilmiş ve hatta Hüsrev öz oğlu tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür.

Heraklius, bundan sonra akınlarına devam ederek Ctesiphon'a doğru ilerledi, İranlıların ele geçirmiş oldukları ganimetlerden bir bölümünü geri aldı, götürmüş oldukları esirleri kurtardı ve İstanbul'a gönderdi. Kendisini üslerinden daha fazla uzaklaştıracak bir ilerleyişi ihtiyatlı bulmadı ve memleketi tahrip ettikten sonra geri dönüp Genzaca'da durdu. Zaferinin İran'ı altüst ettiği haberini, 628 Mart'ında orada aldı; krallarının öz oğlu Siruş tarafından idare edilen bir aristokratlar komplosu, hükümdarın tahttan indirilmesiyle sonuçlandı.¹⁸⁶ Hüsrev tahtından düşürülerek öldürüldü. İran tahtına, Bizans imparatoru ile derhal bir barış anlaşması yapan, Hüsrev'in oğlu Kovrad-Şîrûye çıktı. Daha önce Bizans devletine ait olmuş bütün arazinin geri verilmesi, büyük Bizans zaferinin ve İran büyük devletinin sükûtunun bir neticesi oldu. Armenia, Roma Mezopotamya'sı, Suriye, Filistin ve Mısır Bizans imparatoruna iade edilecekti.630 yılında imparator zaferini kutlamak ve kutsal emanetleri yerine koymak için Kudüs'e gitti. Geri alınan Kutsal Haç, törenle yerine kondu.¹⁸⁷ Bundan bir kaç ay sonra Şîrûye ölüm yatağında, Bizans imparatorunu oğluna vasî tayin ediyordu ve bir zamanlar Hüsrev II. İmparatoru nasıl kölesi addetmiş idiyse şimdi de Şîrûye kendi oğlu ve halefini Bizans hükümdarının kölesi olarak zikrediyordu.¹⁸⁸

İran imparatorluğu hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri Roma Doğu İmparatorluğu'na karşı durur ve onunla üstünlük kavgası yaparken şimdi gücü yıkılmış ve zayıflamıştı. Hindistan imparatorundan Fransa kralı Dagobert'e kadar cihanın bütün hükümdarları Heraclius'a hayranlıklarını bildirmek ve dostluğunu dilemekle görevli elçiler gönderiyorlardı. İşte bu tarihtedir ki İmparator, İran krallarının elinden aldığı ve bundan böyle Bizans hükümdarlarının taşıyacıkları Basileus unvanını takındı. Büyük kral, bundan sonra Bizans'ın mutlak hükümdarı olacaktı.¹⁸⁹

Doğu'da kazanılan bütün başarılarla rağmen, VII. Yüzyıldaki Bizans, içteki çürüme sürecini ya da doğu eyaletlerinin özgürlüğüne kavuşmasını ve imparatorluktan kopmasını artık engelleyecek güçte değildi. Batının, imparatorluğun yıkıntıları üstünde

¹⁸⁶ A. Bailly, *Bizans Devleti Tarihi 1*, s. 129-131.

¹⁸⁷ Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000, s. 118 vd.

¹⁸⁸ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 93-97; N. Davies, *Europa a History*, s.245.

¹⁸⁹ A. Bailly, *Bizans Devleti Tarihi 1*, s. 131.

kendi krallıklarını kuran barbarlar tarafından istilası, Batı Roma'nın sonunu getirmişti; doğuda da, aynı rolü, Bizans'ın doğu eyaletlerinin Araplarca fethi oynadı.¹⁹⁰

Arabistan'da doğan ve Pers hanedanlığının sonunu getiren yeni güç, İslam'dı. İslam'la beraber Arap'lar yeni bir hamle gücü kazanmışlardı. Artık amaçları bu yeni dini bütün dünyaya yaymaktı, buna güçleri de vardı. Bu yeni hareketten etkilenecek ilk imparatorluk ise Pers'ti. Nitekim Arap orduları yavaş yavaş bu ülkeyi istila etmeye başlamışlardı. Pers artık eski gücünü yitirmişti. Zira bu imparatorluk yılların verdiği bir yorgunluğu taşımaktaydı. Kadisiye (636) ve Celula (637) savaşları Müslüman Araplar'ın üstünlüğü ile bitti ve bu savaştan sonra Pers imparatorluğu yıkılma sürecine girdi.¹⁹¹ 642 Nihavend savaşı ile Sâsâni Hanedanlığı son buldu.¹⁹²

¹⁹⁰ Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, s. 111.

¹⁹¹ Sykes, *History of Persia*, s. 495,496.

¹⁹² H. Dursun Yıldız, *Büyük İslam Tarihi*, s. 85.

SONUÇ

Kökleri çok eskiye dayanan Roma ve Pers İmparatorluklarının Mezopotamya ve civar bölgelerde var olma mücadeleleri tezimizin konusunu oluşturmuştur. İki İmparatorluğun yaptıkları savaşları, sadece askeri açıdan değerlendirmek, tarihe eksik bir bakış açısı olacağından, askeri açının yanında kültür ve inanç kavramlarını da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Yeryüzünde maddi ve manevi oluşan her şeyin temelinde dinin büyük etkisinin olduğunu göz önüne alırsak, Romalıların büyük İmparatorluklarını kurarken ve genişletirken bu olgudan istifade ettiklerini söyleyebiliriz. Önce paganizm, IV.yy'dan sonra da Hıristiyanlık, sadece insanların günlük yaşayışlarında kalmamış, devlet felsefesi haline getirilmiştir. Aynı şekilde Pers İmparatorluğu da Zerdüştlük dinini kendilerine temel almışlardır. Bu doğrultuda sınır komşusu olan iki İmparatorluk hem egemenliklerini güvence altına almayı hedeflemişler hem de kendi kültür ve inançlarını yayma çabası içine girmişlerdir.

Hıristiyanlığın kristolojik tartışmalar yaşadığı dönemde İstanbul Patrikliği ile Doğu Kilisesi arasında beliren görüş ayrılıkları, Roma'da insanların düşüncelerinden dolayı öldürülmesine varan boyutlara ulaşmıştır. İmparatorluğun merkezi İstanbul olduğu için buraya daha fazla önem verilmiş, İstanbul Patrikliğinin görüşleri daha fazla benimsenmiştir. Elbette bunun istisnaları vardır. Ancak genele baktığımızda durum bunu göstermektedir. Roma'nın doğusu Pers için önemliydi. Çünkü Pers'in batı sınırını oluşturmaktaydı. Bu açıdan bu bölgelerde yaşanacak çatışmalar, insanların inanışlarından dolayı zulüm görmeleri Pers'in çıkarlarını olumlu yönde etkilemekteydi. Pers hükümdarları bu tip olayları sevinçle karşılamışlar, çıkan karışıklıklarda da bölgeyi istila etmeye çalışmışlardır. Hatta bazen bizzat kendileri çatışma çıkmasını planlamış ve çıkan kargaşalıkları desteklemişlerdir. Doğu Kilisesi'nin görüşlerine karşılık İstanbul Patrikliği'nin görüşlerini onaylamışlardır.

Amaçları Mezopotamya ve bölgesini hâkimiyet altına almak olan bu iki büyük İmparatorluk, hükümdarlarının ve ordularının gücü ve donanımı nispetinde başarılı olabilmişlerdir. Pers hükümdarları bölgeyi ele geçirme çabalarına karşılık, aldıkları yerlerde kalıcı kuruluşlar oluşturmayarak hata yapmışlardır.

Yaptığımız bu mütevazı çalışmanın da bize gösterdiği gibi; Mezopotamya ve çevresi, insanlık tarihi boyunca hep burada yaşayan devletlerin ve özellikle de süper güç olan devletlerin bu bölgede hâkimiyet kurma çabalarına sahne olmuştur. Bu da bu bölgenin ne kadar stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Mezopotamya ovasının milattan öncesine dayanan stratejik önemi, bugün de hala devam etmekte ve uluslar -özellikle de dünya hâkimiyetine oynayan devletler- hala bölgenin egemenliği konusunda çatışmaktadırlar. İlk insanoğlunun burada yaşadığını da göz önüne alırsak, sanırız ki bu durum dünya döndükçe devam edecek gözükmemektedir. Akıllı bir politika izlenerek bölge üzerinde söz sahibi olabilmek, bir ülkenin kendisini kanıtlamışlığını ve gücünü gösterir. Bu açıdan geçmişten ders alan ve bu derslerle bugününü yönlendiren devletler bu bölgede hâkimiyet kurma konusunda bir adım önde olabileceklerdir.

Yapmış olduğumuz bu mütevazı çalışma, bu konuda çalışan araştırmacılara ufak da olsa bir katkıda bulunursa bu bizim için bahtiyarlık vesilesi olacaktır.

Fatma KABADAĞ
Manisa 2006

BİBLİYOGRAFYA

- Anadolu Uygarlıklar Ansiklopedisi, Cilt 2, Görsel Yayınları 1982, Doç. Dr. Mehmet Özsait, 'Anadolu'da Roma Egemenliği'.
- Anadolu Uygarlıklar Ansiklopedisi, Cilt 3, Görsel Yayınları 1982, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız, 'Bizans Tarihi'.
- Akşit, Niyazi, *Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, Cilt 2, Serhat Yayınevi, 2004.
- Akşit, Oktay, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.
- Arpee, Leon, *A History of Armenian Christianity*, The Armenian Missionary Association of America Inc., New York 1946.
- Bailly, Auguste, *Bizans Tarihi* (Çeviren Haluk Şaman), İstanbul. (Tercüman 1001 Temel Eser), Tarihsiz.
- Barnes, T.D. *Early Christianity and the Roman Empire*, Variorum Reprints, London 1984.
- *Büyük Larousse Ansiklopedisi*, Cilt 15, Gelişim Yayınları, 1986.
- *Büyük Larousse Ansiklopedisi*, Cilt 16, Gelişim Yayınları, 1986.
- Baydur, Nezahat, *İmparator Julianus*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
- Norman, H. Baynes, *The Cambridge Medieval History*, Volume 1, Chapter 3, Edited by, H. M. Gwatkin, J. P. Whitney, Cambridge University Press, 1936.
- Brown, Peter, *Geç Çağda Roma ve Bizans Dünyası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2000.
- Çelik, Mehmet, *Bizans İmparatorluğunda Din- Devlet İlişkileri -1-*, Akademi Kitapevi, İzmir 1992.
- Davies, Norman, *Europa a History*, 1998.
- Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (Çeviren Tefik Bıyıkoglu), Vakıf Gazete Matbaası, İstanbul 1938.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1947.
- Dawson, Christopher, *Batının Oluşumu* (Çeviren Dinç Tayanç), Dergâh Yayınları, 1999.

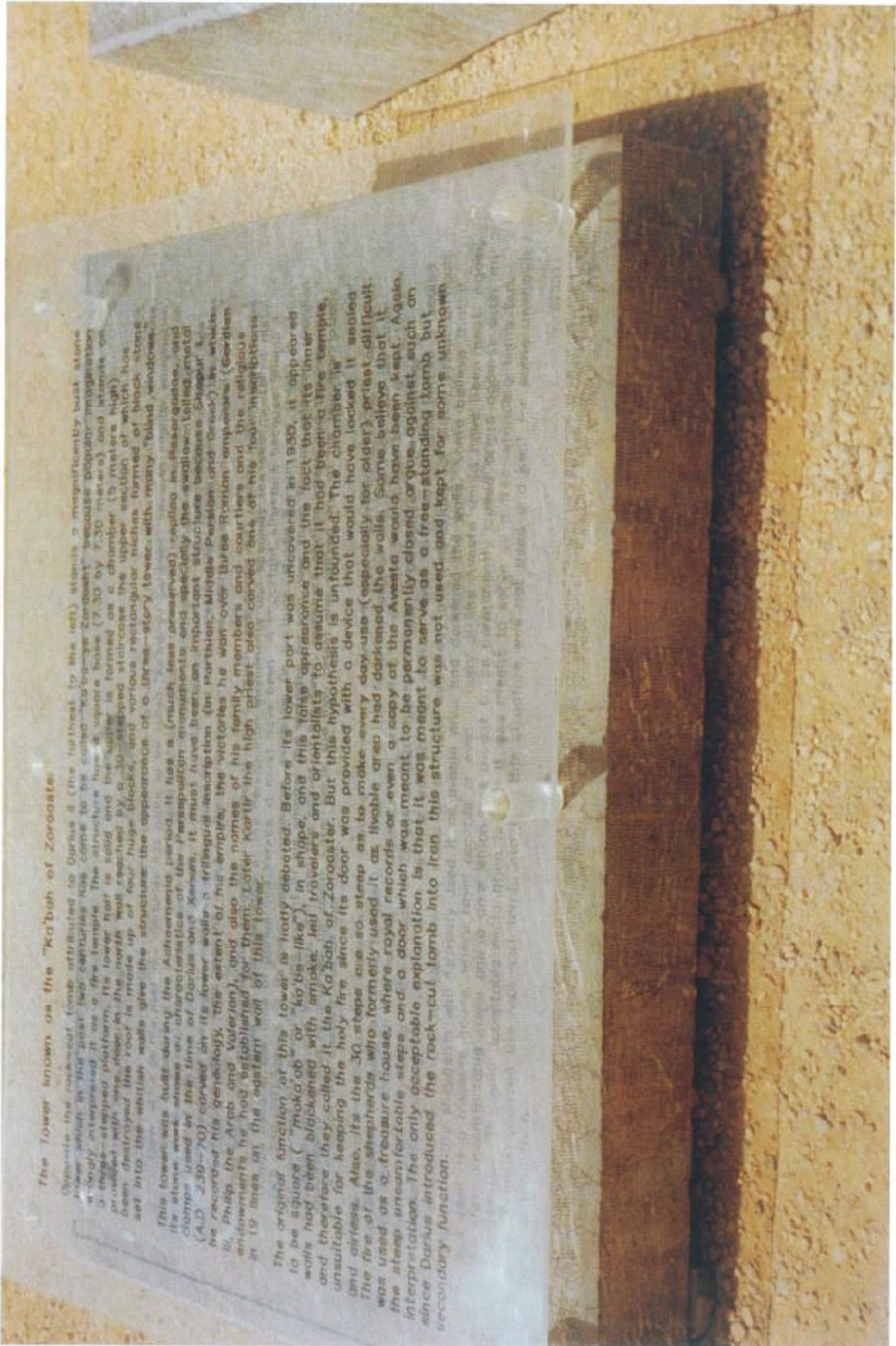
- Downey, Glanville, *A History of Antioch Syria*, Princeton University Press, 1961.
- Esad, Mahmud, *İslam Tarihi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1983.
- Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* (Çeviren Asım Baltacıgil), Cilt 1, B/F/S/ Yayınları.
- -----, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* (Çeviren Asım Baltacıgil), Cilt 2, B/F/S/ Yayınları, 1987.
- -----, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* (Çeviren Asım Baltacıgil), Cilt 3, B/F/S/ Yayınları, 1998.
- -----, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* (Çeviren Asım Baltacıgil), Cilt 4, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1994.
- -----, *Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* (Çeviren Asım Baltacıgil), Cilt 5, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1995.
- Hadas, Moses, *A History of Rome*, Double day Anchor Boks, Newyork 1984.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi* (Çeviren Salih Tuğ), Ankara 2003.
- Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı* (Çeviren Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.
- Işıltan, Fikret, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.
- Kaegi, Walter E., *Bizans ve İlk İslam Fetihleri* (Çeviren Mehmet Özay), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000.
- Kahraman, Ahmet, *Dinler Tarihi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1984.
- Levchenko, M. V., *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi* (Çeviren Maide Selen), Özne Yayınları, İstanbul 1999.
- Mcneill, William, *Dünya Tarihi* (Çeviren Alâddin Şenel), V Yayınları, Ankara 1989.
- Magie, D., *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century a for Christ*, Newjersey 1950.
- Mar, Yeşua, *Vakka'ynâme* (Çeviren Mualla Yılmaz), İstanbul Şehir Matbaası 1958.
- Maricq, A., *Classica at Orientalia: Extrait de Syria*, Paris 1965.

- *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, Cilt 16.
- Miller, F., *The Roman Near East 31 B.C.- A.D. 337*, London 1993
- Montesquieu, *Romalıların Yükselişi ve Düşüşü* (Çeviren Ahmet Saki), Söylem Yayınları, Kasım 2001.
- Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi* (Çeviren Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar –İlk Çağ ve Asya- Afrika Devletleri*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı Yayınları\ 1225, 1990.
- Ross, Steven K., *Roman Edessa*, Routledge, London and Newyork.
- Seidler, G. L., *Bizans siyasal Düşüncesi* (Çeviren Mete Tuncay), Göçebe Yayınları, 1997.
- Sykes, P.M., *A History of Persia*, Volume 1, Macmillan and Company, London 1958.
- *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul 1995.
- *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul 1995.
- Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi 1* (Çeviren Müfid Mansel), Maarif Matbaası, Ankara 1943.
- Wheatcraft, Andrew, 'Buğulu Aynada Suretler', İkinci Bölüm, David Framkin, Zahi Hawass, Andrew Wheatcraft, *Başlangıçtan Bugüne Ortadoğu'da tarih ve İnanç*, National Geographic Society, İlaetişim Yayıncılık, 2003.
- Wigram, W. A., *The Assyrians and their Neighbours*, London 1929.
- Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt 2, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.

The tower known as the "Ka'bah of Zoroastrianism"

...the tower was built during the Achaemenid period. It has a (much less preserved) replica in Persopolis, and its stone work shows characteristics of the Parthian monuments and especially the shallow-relief carved reliefs used in the time of Darius and Xerxes. It must have been an important structure because Shapur I (A.D. 230-70) carved on its lower wall a trilingual inscription (in Parthian, Middle Persian and Greek) in which he records his genealogy, the extent of his empire, the victories he won over three Roman emperors (Gordian III, Philip the Arab and Valerian), and also the names of his family members and courtiers and the religious endowments he had established for them. Later Korth the high priest also carved one of his four inscriptions in 19 lines at the eastern wall of this tower.

The original function of this tower is hotly debated. Before its lower part was uncovered in 1930, it appeared to be square ("moka'ab" or "ka'ba-like") in shape, and this false appearance and the fact that its inner walls had been blackened with smoke led travelers and orientalists to assume that it had been a fire temple, and therefore they called it the Ka'bah of Zoroastrianism. But this hypothesis is unfounded. The chamber is unsuitable for keeping the holy fire since its door was provided with a device that would have locked it sealed and airtight. Also, its 30 steps are so steep as to make every day use (especially for older) priest difficult. The fire of the shepherds who formerly used it as a livable area had darkened the walls. Some believe that it was used as a treasure house, where royal records or even a copy of the Avesta would have been kept. Again, the steep uncomfortable steps and a door which was meant to be permanently closed argue against such an interpretation. The only acceptable explanation is that it was meant to serve as a free-standing tomb but since Darius introduced the rock-cut tomb into Iran this structure was not used and kept for some unknown secondary function.

' KA'BAH OF ZOROASTER' OLARAK BİLİNER KULE

II. Darius'a atfedilen kesik- kaya mezarının karşısında (soldaki an uzak olan) muhteşem bir şekilde inşa edilmiş taş bir kule vardır. Geçen iki yüzyılda bu kule 'Zerdüş'tün Ka'be'si' olarak anılmıştır. Çünkü burası çoğunlukla ateş tapınağı olarak yorumlanmıştır. Yapının kare bir temeli vardır (7.30 m.'ye 7.30m.) ve yapı üç kademeli bir platform üzerine oturur. Aşağıdaki yarısı ağırlığa dayanıklıdır. Üst kısmı oda şeklinde biçimlendirilmiştir (5m. yüksekliği vardır). İçeriye giriş kuzey duvardaki kapıdan sağlanır. Bu kapının boyu 30 ayak uzunluğundadır. Beyaz duvarlar üzerine yerleştirilmiş, siyah taşla şekil verilen çeşitli dikdörtgen oyuklar ile bina, pek çok görünmez pencereye sahip üç katlı bir görünüşe sahiptir.

Bu bina, Achaemenid dönemi boyunca inşa edilmiştir. Pasargadea'da aslına çok benzeyen bir yapı vardır. Fakat bu yapı aslına göre daha az korunmuştur. Taştan yapılmış olması, Pers anıtlarının karakteristik özelliklerini gösterir ve özellikle güçlkle hareket ettirilebilen metal kıskaçlar, Darius ve Xerses zamanında kullanılmıştır. Önemli bir yapı olmalıdır çünkü I. Şapur (m.s. 239-70); soy kütüğünü, imparatorluğunun büyüklüğünü, üç Roma imparatoruna (III. Gordion, Philip ve Valerian) karşı kazandığı zaferleri ve de aile üyelerinin, saray adamlarının ve onlar için tesis ettiği dinsel yardımların isimlerini kaydettiği üç dildeki (Partça, orta persçe ve yunanca) kitabeyi, kalenin alt duvarlarına oydurmuştur.

Bu kulenin asıl fonksiyonu ciddi bir biçimde tartışılmıştır. Alttaki parçasından önce 1930'da ortaya çıkarıldı. Maka'ab veya Ka'be gibi kare olduğu sanıldı. Alttaki kalan duvarların dumandan örtülmesiyle görünmemiş olması, oryantalistlerin ve gezginlerin onun bir ateş kulesi sanmalarına neden oldu. Bu durum ise onların bu yapıyı Zoroastranizm'in kabesi olarak görmelerine neden oldu. Fakat bu varsayımları temelsizdir. Kapalı bölüm, kapıları bir aletle mühürlendiğinde ve havasız kaldığında, bütün ateşin saklanması, korunması imkansızdır. Üstelik, özellikle yaşlı papazların kullanmasına elverişli olmayan çok dik 30 basamak vardır. Eskiden çobanların içinde yaşamak için kullandığı ateş, duvarları karartmıştır. Bazıları buranın hazine evi olarak kullanıldığına inanırlar. Onlara göre burada kraliyet kayıtları ve hatta Avesta'nın bir

Ek 1

kopyası saklanmıştır. Tekrar söylemek gerekirse, dik basamaklar ve sürekli kapalı duran kapı böyle bir açıklamayı çürütmektedir. Kabul edilebilir tek açıklama ise; burasının sadece bir mezar olduğudur. Fakat yapıyı II. Darius'un İran'da ortaya çıkarmasından önce burası kullanılmıyordu ve bilinmeyen ikinci bir fonksiyona sahipti.

Victory of Bahram II (274-94)

This relief carved below the tomb of Darius the Great shows in a double register two victories of Bahram II. The King wears a crown adorned by an eagle's wing (the eagle was the bird of Bahram, god of warriors), and in the upper panel gallops towards a mounted enemy and unhorse him with a long spear. His standard bearer (not well defined) follows, carrying a wflag (perhaps the red war banner described by Ammianus Marcellinus) consisting of a foe surmounted by a horizontal bar adorned with three globes and two hanging tassels. A second foe (possibly a Roman) is fallen under Bahram's horse. The King's horse is magnificently equipped, and farde conical tassel fall from the saddle and the harness is elaborate. The king himself carries a long quiver on his left thigh. The lower register depicts a similar equestrian combat. Bahram II charges a mounted foe with a long lance while trampling another enemy under his horse. The king himself carries a long quiver on his left thigh. Bahram charges a mounted foe with a long lance while trampling another enemy under his horse.

II. BEHRAM'IN ZAFERİ (274 – 94)

Bu rölyef, büyük Darius'un mezarının altına oyulmuştur. II. Behram'ın iki zaferinin çift kaydını gösterir.

Bu rölyefteki kabartmalara göre: Kral, kartal kanadıyla süslenmiş bir taç giyiyor. Kartal savaş tanrısını temsil ediyor. Üstteki panelde, yerleşmiş düşmana karşı dört nala gidiyor ve uzun mızrakla onu düşürüyor. Bayrak taşıyıcısı (çok iyi belirtilmemiştir) onu takip ediyor. Amminaus Marcellinus'un tanımına göre, muhtemelen kırmızı savaş bayrağını taşıyordur. Bu bayrağın üstünde yatay çubukla yendiği düşmanı gösteren bir figür vardır. Bu figür, üç dünya ve iki püskülle süslenmiştir. İkinci bayrak, (bu bayrak muhtemelen Romalılara aittir.) Behram'ın atının önünde yerde durur. Kralın atı harika bir şekilde donatılmıştır. Uzun konik biçimindeki püskül, eğerinden aşağı doğru sarkmıştır. Koşum takımı ise özenle hazırlanmıştır. Kral, sol uyluğunda uzun bir ok kılıfı taşır. En alttaki kayıt, binicilikle ilgili benzer bir sahneyi gösteriyor. Bu figürde, II. Behram, uzun bir mızrakla yerleşmiş düşmana karşı saldırıyor. Bir yandan da atının ayakları altında başka bir düşmanı çiğniyor.

The Investiture of Narse (A.D. 294-302)

This relief is carved to the lower right of the tomb of Darius the Great and shows the investiture of Narse by a female crowned figure while a grandee and a prince during the reign of his nephew Bahram II (274-94), but deposed Bahram's son and himself ruled until his death in 302. The king wears a majestic crown consisting of the ends of which fall in long wavy curls on his shoulders and tied with a diadem are also pleated and his shoes have birboon faces. His garment and trousers are pleated, crown, long braided hair, ear-rings, and a necklace (originally pear-shaped). With her stretched right hand she offers a diadem ring to Narse while keeping her left hidden inside her sleeve, a gesture which traditionally indicated obedience. Normally, she is identified as Anahita, the goddess of fertility, family and waters. But the facts that she is shown subordinate to the king and that Narse receives the ring with the left hand while having his right on the hilt of his sword instead of making the gesture of salutation expected in front of a divinity has led to the belief that she may in fact be Shapurdukhtak, the wife of Narse. The dignity behind the king makes the gesture of reverence with a raised hand and bent forefinger the prince in front of the scene is shown on a small scale and although badly defaced, he seems to represent Hormozd, who succeeded his father as Hormozd II. The king makes the gesture of reverence with a raised hand and bent forefinger. The prince in front of the scene is shown on a small scale and although badly defaced, he seems to represent Hormozd, who succeeded his father as Hormozd II.

NARSE'NİN GÖREVE GETİRİLME TÖRENİ

(m.s. 294 – 302)

Bu rölyef, Büyük Darius'un mezarının sağ alt köşesine oyulmuştur ve Narse'nin taç giydirilme törenini gösterir. Narse, II. Şapur'un en küçük oğludur. Kuzeni II. Behram'ın hükümdarlığı boyunca 'Ermenistan'ın büyük kralı' olarak görülmüştür. Fakat Behram'ın oğlu tarafından tahttan indirildi ve 302'deki ölümüne kadar ülkeyi yönetti.

Rölyefteki tablonun anlattıkları: Kral, büyük dünyayı yendiğini temsil eden eski Pers şapkasının oluşturduğu haşmetli bir taç takıyor ve tacı uzun dalgalı saçlarının sonuna bağlanmış olarak gözükyor. Giysisi ve pantolonu da pilelidir ve ayakkabıları biribben bağcıklıdır. Dişi figür, bir taç, küpeler ve özgün bir biçimde inci ile süslenmiş bir kolye takıyor ve saçları örgülü bir halde bulunuyor. Elbisesi belinden kemerle bağlanmış, ihtişamlı pilelere sahip ve ayaklarına kadar uzanıyor. Sol elini giysisinin içinde saklarken, sağ eliyle Narse'ye yuvarlak bir taç sunar. Bu ise geleneksel itaatin bir göstergesidir. Genelde bu figür, suların ailenin ve bereketin Tanrıça'sı olan Anahita olarak belirtilmiştir. Fakat burada kralın arkasında gösterilmiştir. Şöyle ki; Narse, Tanrıça'nın önünde beklenen selamlamayı yapmak yerine, sağ elini kılıcının kabzasına koymuş, sol eliyle halkayı kabul ediyor görünmektedir. Bu tasvir bize, dişi figürün gerçekte Narse'nin eşi olan Shapurdokhtak olabileceğini düşündürüyor.

Kralın arkasındaki yüksek mevki sahibi kişi, işaret parmağını bükerek, yukarı kaldırdığı eliyle derin saygısını belirten selamlamayı yapıyor. Rölyefin önündeki prens küçük bir skalanın üstünde gösterilmiştir. Bu figür tahrif edilmiş olmasına rağmen, babasının yerini alan II. Hürmüz'ü temsil ediyor görünmektedir.

The Equestrian Victory of Shapur II (A.D. 309-79) ?

Below the tomb attributed to Darius II (the last tomb to the left) and opposite the Ka'bah of Zoroaster, is carved an equestrian combat scene 7.60 meter wide and 3 meters high. It shows a horseman wearing a crown which seems to be crested and similar to that of Shapur II as known from his coins, who is charging forth with a long lance against a horseman clad in mailed armour and wearing a plumed Roman helmet. The fee is kneeling under the below and his horse is falling backwards.

An alarid-bearer is carrying the banner of the king, who is charging forth with a long lance against a horseman clad in mailed armour and wearing a plumed Roman helmet. The fee is kneeling under the below and his horse is falling backwards.

ششمین نقش در زیر مقبره داریوش دوم و روبروی مقبره زرتشت، نقش خجاری شده ای مربوط به ۳۰۹ و ۳۷۹

سلسانی نظر بینندگان را به خود جلب می نماید. طول این نقش ۷/۶۰ و بلندی آن ۳ متر می باشد.

در این نقش یک سوار تاج داری نیزه خود را بر گردن دشمن فرو کرده است. تاریخ و شخصیت

این پادشاه فاتح مشخص نیست ولی به عقیده بعضی از دانشمندان این نقش متعلق به شاپور دوم

می باشد. (۳۰۹ - ۳۷۹ میلادی) با این فرینه که تاج او شبیه تاج شاپور بر روی سکه های

اوست تایید می شود. نیزه دشمن شکسته شده و اسب او از پشت به زمین نشسته است.

اوست تایید می شود. نیزه دشمن شکسته شده است او از پشت به زمین نشسته است.

اوست تایید می شود. نیزه دشمن شکسته شده است او از پشت به زمین نشسته است.

II. ŞAPUR'UN BİNİCİLİKLE İLGİLİ ZAFERİ

(m.s. 309 79) ?

II. Darius'a atfedilen mezarın altında (soldan sonuncu) ve Ka'bah Zoroaster'in çaprazında binicilikle ilgili bir savaş sahnesi oyulmuştur. Genişliği 7.60 metre, yüksekliği 3 metredir.

Rölyefteki tablonun anlattıkları: II. Şapur'a benzeyen (paralarından bunu çıkarıyoruz) siperlerle korunuyor görünen, taç giyen bir atlı adam vardır. Bu atlı adam, uzun bir mızrakla kaleye saldırır. Bu atlı adam zırhla kaplanmıştır ve kuş tüyü Roma miğferleri takmıştır. Düşman, altta yalpalıyor ve at arkaya düşüyor. Standart taşıyıcı kralın bayrağını taşıyor.